Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

REDIGERET AF

HAL KOCH

DET DANSKE FORLAG
KØBENHAVN

Hefte 1 September 1945 4. Aargang

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

REDIGERET AF

HAL KOCH

IV

DET DANSKE FORLAG

1945

DET DANSKE FORLAG
Vestre Boulevard 47 - København V.

PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

DA FREJLEVBØNDERNE MYRDEDE RIDEFOGEDEN

Af Genealog *Wilhelm von Antoniewitz.*

Blandt de mange holstenske Adelsmænd, som Frederik I efter Kongevalget i 1523 bragte med sig, var ogsaa Hofjunker Jørgen von der Wisch, som fik overdraget Nykøbing Len, og som snart viste sig at være en usædvanlig haard Bondeplager.

Det var derfor ikke uden bange Anelser, at Bønderne under Aalholm i 1526 erfarede, at Jørgen von der Wisch skulde afløse den gamle Otto Holgersen Rosenkrans, og det varede da heller ikke længe, før Lensmanden begyndte at udøve sit Tyranni, som først og fremmest gik ud over Bønderne i Frejlev, Nord-Øst for Nysted, da de nægtede at betale Oldengæld, fordi Christian II's Privilegiebrev gav dem fri Oldenret i deres egne Skove. For den nye Lensmand var det ganske uhørt, at Bønderne, der efter hans holstenske Begreber lige saa fuldt var Herremandens Ejendom som dennes Heste og Hunde, skulde kunde være Skovejere. Og da denne Rettighed tilmed stammede fra den fordrevne Konge, nægtede Jørgen von der Wisch simpelthen at anerkende den; men til sidst blev han alligevel tvunget dertil, da Bønderne i 1528 fremviste et nyt Privilegium, som Kong Frederik havde udstedt paa Gottorp Slot Fredagen næst efter Hellig Tre Kongers Dag.

Nu havde Bønderne ganske vist sikret deres Oldenret, men dermed var Besværlighederne ikke til Ende, thi i de

kommende Aar søgte Jørgen von der Wisch paa enhver tænkelig Maade at pine og plage de stakkels Bønder ved Hjælp af Ridefogeden, som muligvis var endnu værre end Lensmanden, hvis man kan regne med det gamle Ordsprog: »Som Herren er, saa følger hans Svende«.

Det var dog først i 1533, da Kongen døde, og Striden om Tronfølgen opstod, at Lensmanden for Alvor besluttede at hævne sig paa Bønderne i Frejlev ved at gennemføre en Plan, som han sikkert i længere Tid havde ruget over, nemlig den, at plyndre og ødelægge Frejlev Skove ved Hjælp af Lenets øvrige Bønder, mod at disse selv maatte eje og hjemføre det røvede.

Det lykkedes ogsaa Ridefogeden at samle adskillige Bønder fra de omliggende Landsbyer, enten det nu skete ved Trusler eller Løfter. Og en tidlig Foraarsmorgen mødtes Fogeden med de tilsagte Bønder i Frejlev Enghave, hvor Klangen af Øksehug snart brød Skovens Stilhed. Adskillige af de store Egetræer var allerede bragende faldet til Jorden, da Bønderne pludselig holdt inde med deres Hærværk, for frem gennem Skoven kom Bymændene fra Frejlev, under Anførsel af Oldermanden Hans Olsen og bevæbnede med Køller, Møggrebe og Leer, for at forsvare deres Ejendom.

Det var et uventet Angreb for Ridefogden, men da Oldermanden paa sin sædvanlige rolige Maade stod frem og spurgte, med hvilken Ret den velbyrdige Lensmand drev Skovhugst i Frejlev Bys Ejendomsskove, troede Fogeden, at Bønderne alligevel havde faaet Betænkeligheder og greb derfor sin Luntebøsse, idet han regnede med, at naar først en af de oprørske Bønder var bleven skudt, vilde de øvrige blive bange og vende om.

Saa vidt naaede Ridefogeden dog ikke, thi næppe havde han løftet Bøssen, før han blev stukket ned med en Høtyv.

Stikket var imidlertid ikke dræbende, for selv om Bønderne havde besluttet at aflive Fogeden, saa vidste de kun altfor godt, at det betød Galgen, hvis en enkelt Mand kunde drages til Ansvar for Drabet, hvorimod Følgerne næppe vilde blive saa slemme, hvis de alle deltog.

En efter en torterede de nu Fogeden med Stik og Slag, men trods den haardhændede Medfart var der endnu Liv i Fogeden, da den stærke Bysmed løftede ham højt i Vejret og slog ham saa haardt mod en stor, spids Sten, at Rygraden knækkede.

Nu da Ridefogeden var død, vendte alle Bønderne sig stilfærdigt hjemad og efterlod det mishandlede Lig paa den store Sten, som siden den Dag kaldes »Knækkeryggestenen«, og hvor nogle mørke Pletter siges at stamme fra den dræbtes Blod.

Landsbyens Trængselstid var dog ikke forbi, thi saa snart Lensmanden erfarede om Ridefogedens Drab, lod han sine bevæbnede Svende omringe Byen og befalede, at ingen af Beboerne maatte forlade Gaard eller Hus, før Morderen var udleveret.

Paa denne Maade forløb nogle Uger, hvor det var umuligt for Bønderne at udføre deres daglige Arbejde; men til sidst lykkedes det heldigvis to af Byens Indvaanere, Oldermanden Hans Olsen og Henning Stafensen, at undslippe Belejrerne og faa Skibslejlighed til København, hvor de indankede Sagen for den forsamlede Herredag, hvis Medlemmer sikkert var glade for enhver Sag, der kunde udskyde det forestaaende Kongevalg.

Da det maa formodes, at Hans Olsen og Henning Stafensen har fremvist de kongelige Privilegiebreve, og at de paa den mest fordelagtige Maade skildrede Bøndernes Vanskeligheder, kan det i og for sig ikke vække Forundring, at Herredagen den 17. Juni afsagde følgende Dom: »Vi efter-

skrevne Iver Munk til Ribe, Stygge Krumpen til Børglum, Ove Bilde til Aars, Jørgen Friis til Viborg, med Guds Naade Biskopper, Torbjørn Bilde, Elektus til Lund, Joachim Rønnow, Elektus til Roskilde, Knud Gyldenstjerne til Odense, Elektus af samme Naade, Henrik Christiansen til Soer, Eskild Tomasen, Prior til Antvorskov, Mogens Gjøe, Danmarks Riges Hovmester, Tyge Krabbe, Danmarks Riges Marsk, Hans Bilde, Peder Lykke, Anders Bilde, Mathias Eriksen, Ove Lange, Johan Oxe, Peder Mogensen Munk, Landsdommer udi Nørrejylland, med menige Danskes Riges Raad her nu forsamlet, Gøre alle vitterligt med dette vort aabne Brev, at for os i Dag var skikket Hans Olufsen og Henning Stafensen af Frejlev udi Lolland paa deres egne og alle deres Naboers Vegne i fornævnte Frejlev By boendes og sig haardeligen beklaget, hvorledes de af Arilds Tid har haft en Enghave til samme deres By, og aldrig nogen befattet sig med den, enten med Eng eller Skov, der udi vokste, at bruge i nogen Maade, uden aleneste de Mænd i Frejlev boede, indtil nu føje Tid siden forleden velbaarne Mands, Jørgen von der Wisch's, Høvedsmand paa Aalholm, Foged i Lenet indfulgte nogle andre Bønder i deres Enghave og tilstedte dennem der at hugge og fordærve deres Skov, der stod imod deres Ja og Minde og Samtykke. Og da de det hørte og forstod, ginge de ud til samme deres Enghave til dennem, at vilde vide med hvad Skel, de det gjorde. Da imodgik dennem fornævnte Jørgen von der Wisch's Delefoged med væbnet Haand og gav dennem haarde Ord, og idet han vilde have skudt en af dennem, da blev han selv desværre ihjælslaget etc. Og derfor er samme Bønder i Frejlev saa haardt undsagte af Jørgen von der Wisch's Fogeder og Svende, at de tør ikke nogensteds give sig ud fra Huse om deres Bjæring. Og var derfor begærende af os, Danskes Riges Raad, at vi vilde

for Guds Skyld det saa beskikke, at de maatte nyde saa meget, som Lov og Ret var, sammeledes deres Ejendom fornævnte Enghave, som de hertil nydt og haft haver, og at de maatte tiltales med Loven og ikke saa fejdes og holdes fra deres Bjæring. Da efter fornævnte Lejlighed, som før er rørt, sagde vi, fornævnte Danskes Riges Raad, saa derom for Retten: At dennem bør at nyde, bruge og beholde samme Enghave, ligervis som de den hertil nydt og brugt haver, indtil saa længe nogen kan med Dom og Rettergang den lovlig afvinde dennem, og at Jørgen von der Wisch eller nogen hans Fogeder og Tjenere bør ikke at fejde eller fejde lade fornævnte Frejlev Bymænd eller deres Ombud for denne hans Tjener, som blev ihjælslaget, som forskrevet stander, men at tale dennem til derfor til Herredsting og Landsting efter en skreven Lov og Ret. Til hvis Vidnesbyrd, at saa er i Sandhed, som foreskrevet stander, haver vi ladet trykke vores Indsegl og Signeter neden paa dette vort aabne Brev, som givet er i København, Budolfi Dag, Aar MDXXXIII.«

Det volder vist ingen Vanskelighed at forestille sig, med hvilket ubændigt Raseri Lensmanden har modtaget denne Dom, men Gudskelov for Bønderne gik der kun nogle Maaneder, før Jørgen von der Wisch under de herskende Partistridigheder blev tvunget til at forlade Aalholm, hvorved Lenets Bønder fik Fred for et Stykke Tid.

Først da Grevefejden var bragt til Ende, og Christian III havde indsat den sejrrige Feltherre, Johan Rantzow, som Lensmand paa Aalholm, kom Frejleverne til at mærke, at fordi de havde faaet nye Herrer, var de gamle Forseelser dog ikke glemte. Der blev nu atter taget fat paa Sagen om Ridefogdens Drab, men som man kan tænke sig, var det vanskeligt at fælde en retfærdig Dom i dette Tilfælde, hvor alle Landsbyens Mænd havde deltaget i Mordet. Sagen

blev derfor forelagt Kongen, som benaadede Bymændene med Livet, saafremt de inden en bestemt Frist leverede 12 Par kridhvide Okser med røde Øren paa Aalholm Slot.

Der fulgte nu en travl og bevæget Tid for Bønderne, som drog Landet rundt for at skaffe de sjældne Dyr til Veje. Men jo nærmere Afleveringsfristen kom, desto mere svandt Haabet hos Bønderne. Ganske vist havde de efterhaanden i dyre Domme faaet de 11 Par Okser samlede, men hvorhen de end vendte sig, var det umuligt at opdrive det tolvte. Da fortæller Sagnet, at der blandt Landsbyens Beboere var en Kvinde, kaldet »Sorte Ellen«, som hjalp Bymændene ud af Forlegenheden ved at farve Ørerne røde paa to hvide Okser. Saaledes lykkedes det Bønderne, til Lensmandens store Forbavselse, at aflevere de 24 Okser med røde Øren inden Udløbet af den fastsatte Frist.

Glæden var selvfølgelig stor, da Kvægdriverne vendte tilbage med Lensmandens Kvittering for Okserne, men der var dog enkelte, særlig mellem de ældre Bymænd, som frygtede, at Bedraget skulde opdages. Denne Ængstelse bredte sig faa Dage efter til hele Landsbyen, da man paa Landevejen fra Nysted saa de 24 Okser blive ført mod Nykøbing, medens Regnen strømmede ned. Hvad vilde der nu ske? Det var det Spørgsmaal, som i den kommende Tid beskæftigede Tankerne i de mange smaa Bondehjem, hvor man i ængstelig Forventning frygtede det værste.

Afgørelsen faldt imidlertid helt anderledes ud, end Bønderne havde tænkt sig, for da Kongen hørte om deres listige Bedrag, besluttede han at lade Naade gaa for Ret, hvis de inden trende Solemærker rejste et stort Trækors, som til Minde om deres Skalkagtighed skulde kaldes Frejlev Skalkekors og vedligeholdes til evig Tid.

Efter Lensmandens Bestemmelse blev Korset rejst ved Østermarksvejen, som fra Byen fører ud til Enghaven, hvor

Drabet blev forøvet. Først omkring Midten at forrige Aarhundrede faldt det gamle Skalkekors for Tidens Tand, men faa Aar senere, — i 1862 —, rejste Bylauget det nuværende Kors, der som et Hædersminde vidner om svundne Slægters Kamp for Frigørelse og Frelse, nævnes det end kun som »Frejlev Skalkekors«.

Jørgen Rud.

I de 30 Aar, Johan Rantzow var Lensmand paa Aalholm, var den mest bemærkelsesværdige af de forskellige adelige Underfogeder, som forestod Lensstyrelsen, sandsynligvis Jørgen Rud.

Han var Søn af Høvedsmanden paa Korsør, Hr. Knud Rud til Vedbygaard og Dorte Madsdatter Bølle til Fuglsang. Faderen var oprindelig bestemt for den gejstlige Stand og bevarede Livet igennem en brændende Kristentro, der undertiden gav sig ret ejendommelige Udslag. Saaledes lod han ved Sønnens Daab de to Helgener, St. Jørgen og St. Christoffer, indskrive som Gudfædre og Jomfru Maria som Gudmoder.

En mere beskærmet Indgang i denne Verden kan vel næppe tænkes, men trods det udvikledes Jørgen Rud ikke desto mindre til en haard og brutal Mand, der bestandig laa i Strid med saavel Adelen som Bønderne, og til en drabelig Drikkebroder, som pralende skrev til en af sine gode Venner: »Kære Broder, maa du vide, at Hans Sten og Herluf Skave, de har redt mig til, saa at Forstand er ikke til at skrive«.

Alligevel lykkedes det ham at vinde Christian III's Yndest, da han efter et kortvarigt Fangenskab under Grevefejden kom til Hoffet, hvor han tilbragte en lang Aarrække og deltog i forskellige Hverv, blandt andet ledsagede han

Prinsesse Anna paa Brudetoget til Sachsen og deltog i Turneringen ved Brylluppet i Turgav.

Det synes dog, som om Jørgen Rud allerede i de unge Aar har været plaget af en stadig voksende Gæld, og maaske var det for at hjælpe paa denne Kalamitet, at Kongen i 1545 forlenede ham med Mariager Kloster, som han imidlertid maatte forlade allerede efter fire Aars Forløb.

I 1551 træffer vi Jørgen Rud paa Kalundborg Slot, hvor han sammen med Arild Ugerup, Jørgen Marsvin og Eskild Gjøe skulde »tage Vare« paa Christian II. Det har næppe været nogen ublandet Fornøjelse, især naar den fangne Konge fik et af sine ustyrlige Raserianfald. Jørgen Rud blev da heller ikke længe paa Kalundborg, thi allerede i Oktober Maaned giftede han sig med den 22aarige Karen Krafse, der siges at have været Frederik II's Elskerinde, og i 1553 var han som Foged i Aalholm Len godt paa Vej med at plage Livet af Bønderne.

For Frejlev, hvor man havde levet i Fred og Fordragelighed med Lensmændene, siden Jørgen von der Wisch huserede, begyndte nu en ny Trængselstid, thi de mange hundrede Svin, som Bymændene drev til Skovs uden at betale Afgift, var for stor en Fristelse for Jørgen Rud, der brød sig Pokker om de fremviste Privilegier og forlangte den sædvanlige Oldengæld.

Men Frejleverne var nu ikke, lige som lidt om tidligere, til Sinds at opgive deres Rettigheder, hvorfor Oldermanden, den gamle Hans Olsen, paany besluttede at drage til Hove, denne Gang i Følgeskab med Hans Pedersen. De fik ogsaa Foretræde hos Kongen, til hvem de klagede deres Nød og foreviste Kongebrevet fra 1528 med det Resultat, at Christian III stadfæstede Landsbyens Privilegier paa Københavns Slot St. Peders Dag ad vincula, som var den 1. August, 1553.

Jørgen Rud var imidlertid ikke den Mand, der saa let gav op, naar han først havde begyndt. Ganske vist maatte han rette sig efter den kongelige Bestemmelse, men da denne kun omfattede Bøndernes Oldensvin, kunde den, efter Jørgen Ruds Mening, ikke hindre ham i at forbyde al Skovhugst, baade naar det drejede sig om Bygningstømmer og Brændsel.

Ved dette og lignende Overgreb opstod der hos Frejleverne et lige saa glødende Had, som det der 20 Aar tidligere førte til Ridefogedens Drab, men kloge af Skade undlod Bønderne denne Gang at gribe til Selvtægt og henvendte sig i Stedet for atter til Kongen.

De gentagne Beklagelser over Jørgen Rud foraarsagede, at Christian III fra Koldinghus sendte Fogeden et skarpt irettesættende Brev, der lyder: »Vor Gunst tilforn, vid at denne Brevviser, Hans Olsen og Hans Pedersen udi Frejlev haver berettet for os, hvorledes at de og deres Bymænd nogen Tid inden forleden haver været for os med højbaarne Fyrste, vor kære Hr. Faders aabne Brev, lydendes, at de maa have fri Oldengæld til deres egne Svin paa deres Skove, naar Olden er. Og vi have givet dennem vor Stadfæstelse derpaa og beklage dennem, at du formener dennem Bygningstømmer og Ildebrand. Desligeste skal du og have taget noget Hø fra dennem, som der menes med Uret og dig selv ydermere, al Lejligheden derom berette kunde. Thi bede vi dig og vilde, at dersom fornævnte vore Undersaatter udi Frejlev haver hidtil haft Bygningstømmer og Ildebrand af deres Skove, at du da lader dennem der og herefter beholde fri Bygningstømmer og Ildebrand til deres Gaardes Behov til skellig, til vi anderledes derom tilsigendes vorder, dog at du haver god Tilsyn med, saa der bliver hugget, hvor mindst Skovskade er og der lader dennem forvise. Sammeledes, at dersom du ikke

haver haft Ret til at tage deres Hø fra dennem, at du da antvorder dennem det igen og ingen Uret gøre dennem enten udi de eller andre Maader. Herved at rette dig efter og lad det ingenlunde. Befalende dig Gud. Skrevet paa vort Slot Koldinghus Tirsdagen næst efter Alle Helgens Dag Aar MDLIII.«

Efter Datidens Forhold var det en saa klar og tydelig Befaling, at Jørgen Rud paa ingen Maade kunde sidde den overhørig uden at risikere Kongens Unaade. Og de kommende Aar forløber da ogsaa fredeligt for Frejleverne og deres Skove, selvom det maaske for en stor Del skyldtes, at Jørgen Ruds Interesser blev optaget andetsteds, da han ved Faderens Død i 1554 ikke alene arver Vedbygaard men ogsaa Lensbrevet paa Korsør.

Til disse Besiddelser føjede Kongen Aaret efter Toxværd Len, hvor Jørgen Rud i 1557 tog Bopæl, samtidig med at han til Bøndernes store Lettelse blev entlediget fra Aalholm.

Lars Jensen Foged.

I de aarelange Stridigheder og Processer, som i første Halvdel af det nittende Aarhundrede førtes mellem Frejlevmændene og Greven paa Christiansholm om Ejendomsretten til Skovene, stod Bondefogeden Lars Jensen ikke alene i Bøndernes forreste Række for at forsvare deres Rettigheder, men han var desuden den eneste af dem, som ved Udholdenhed, Vilje og Dygtighed forstod at klare Vanskelighederne, naar Bøndernes Stilling saa mest fortvivlet ud.

Lars Jensen, eller Lars Foged som han sædvanligvis kaldtes, var født i Frejlev (døbt den 12. Febr. 1768), hvor Forældrene, Jens Olsen og Karen Larsdatter, havde en Fæstegaard. Da en yngre Broder — Hans — døde i 1778,

blev Lars eneste Barn og nød som Følge heraf adskillige Goder, som kun faa af den Tids Landsbybørn opnaaede. Blandt andet betalte Faderen 8 Skilling om Maaneden til Skoleholderen, for at Sønnen kunde faa lært Skrivning og Regning, som dengang var frivillige Fag. Heldigvis blev disse Penge ikke givet forgæves ud, thi i mange Aar var Lars Jensen omtrent den eneste Bonde i Frejlev, som kunde skrive, selvom det undertiden kneb med at faa de store Bogstaver anbragt, men anbringes skulde de, lige meget om det saa var midt i Ordene.

Allerede i Drengeaarene viste Lars Jensen sig i Besiddelse af en næsten ubøjelig Vilje, forenet med en klar Forstand og en brav og hæderlig Karakter, og da han efter 6 Aars Soldatertjeneste kom hjem for at overtage Fødegaarden (Fæstebrev den 12. Okt. 1795), adskilte han sig ogsaa i det Ydre fra de fleste, idet han var en usædvanlig høj og kraftig Mand.

Disse Egenskaber gav ham ikke alene en vis Anseelse hos de øvrige Bønder, men vakte tillige Herskabets Interesse og foraarsagede, at Lars Jensen straks efter sin Tiltrædelse af Gaarden udnævntes til Lægdsmand og Bondefoged, hvorved han blev fritaget for Hoveri. Til Gengæld skulde han tilsige Bønderne og selv lede Arbejdet i Hovmarken, hvilket i Begyndelsen ikke gik helt stille af, thi Lars Foged var en streng Arbejdsleder, som ikke taalte, at Bymændene drev Tiden væk, for som han sagde, naar Arbejdet skulde gøres, kunde de lige saa godt tage ordentlig fat med det samme, i Stedet for at spilde nogle Dage, som var haardt tiltrængte hjemme.

Det var imidlertid ikke blot paa Hovmarken, at Lars Fogeds Mening var den afgørende. Snart havde han ogsaa opnaaet den førende Stilling i Bylauget, hvor de øvrige Bønder efterhaanden maatte erkende hans Klogskab

og Indsigt, ikke mindst naar det drejede sig om Skovstridighederne.

Medens Striden stod paa, forekom der ganske vist mange besynderlige Træk, som fra Grev Rabens Side gik ud paa at forvirre Bøndernes Begreber om deres Rettigheder og bringe Splid i deres Enighed om at føre Processen til Ende. Men Lars Fogeds klare Opfattelsesevne og faste Overbevisning forvirredes ikke deraf, tværtimod handlede han i slige Tilfælde paa en saa uhørt dristig og myndig Maade, at kun Datiden kunde forsone sig dermed.

Dette maatte Byens Skolelærer erkende, da han — enten det nu var af ydre Paavirkning eller indre Overbevisning — havde taget Grevens Parti og gennem længere Tid søgt at faa de vaklende blandt Bønderne til at fraskrive sig deres Ret; thi saa snart Lars Foged hørte om dette, sammenkaldte han Bønderne til et Møde i Skolen for at drøfte Sagen, eller rettere sagt, for at tale de vaklende til Fornuft. Da Skolelæreren vilde forsvare dem, afbrød Lars Foged ham med de Ord: »Hold du Kæft, din Skidtknægt! Du skal ikke belære Byens Mænd, men deres Børn. Du har haft travlt nok med denne Sag og skal ogsaa nok faa din Løn derfor. Fra i Dag af er det dig forbudt at græsse din Hest og dine Køer paa Byens Overdrev. Og hvad Processen angaar, da vil jeg sige jer, Bymænd, at den *skal* føres til Ende, og vil I følge Skolemesterens Raad, saa kan I ogsaa let blive fri for Part i Skoven, men I skal nok komme til at betale jeres Part af Omkostningerne.« Efter disse Udtalelser erklærede han Mødet for hævet, og herefter fik Skolelæreren i en længere Aarrække ikke mere fri Græsning for sine Kreaturer, men Processen blev, som bekendt, fortsat og vundet af Bønderne, for hvem Lars Foged nu mere end nogen Sinde var Føreren, hvis Ord var Lov i Bylauget.

Ved et overfladisk Kendskab til Lars Foged var mange tilbøjelige til at antage ham for at være en egenraadig og hovmodig Mand, — og undertiden kunde disse Skyggesider hos ham sikkert ogsaa træde mere frem end godt var —, men trods dette Væsen havde han en sand og levende Kristentro. At han var en flittig Kirkegænger, skal ikke tjene som Bevis derfor; men at denne Side af Livet var en Alvorssag for ham, viste et Besøg hos Sognepræsten, Lauritz Balslev, en Søndag Morgen før Gudstjenesten. Lolland og særlig Frejlevegnen var det paagældende Foraar stærkt hjemsøgt af Tørke, og Lars Foged sagde derfor til Sognepræsten: »Hør, Pastor! Bed i Dag fra Prædikestolen inderligt om, at Vorherre i Nat vil give os en rigtig god Regn.« »Ja, min kære Lars Foged,« svarede Præsten, »Vorherre glemmer saamænd ikke at give Regn, naar han finder det rigtigt.« »Nej,« sagde Lars Foged, »men vi glemmer desværre altfor tidt at bede ham derom.«

Ogsaa som Jordbruger hørte Lars Foged til Egnens bedste, især maa man beundre den Energi, hvormed han i 70 Aars Alderen tog fat paa Opdyrkningen af den udskiftede »Græsningsvederlagsjord«, som var overstrøet med store Kampesten og tætbevokset med Tjørnekrat. Dette Arbejde, som han helligede sine sidste Kræfter, blev i 1845 belønnet med Landhusholdningsselskabets store Sølvmedalje, en Udmærkelse, som alle Bymændene fandt, var fuldt ud berettiget.

En Ejendommelighed hos Lars Foged var hans mangeaarige Vane, hver Nat omkring Kl. 12 at staa op af sin Seng, se til Kreaturerne og før han atter lagde sig til Ro at tage en Snaps og en Bid Brød, hvorpaa han sov roligt i en 3—4 Timer. Først en Uges Tid før han døde, ophørte denne Vane, dog ikke som Følge af Sygdom, thi han følte sig egentlig kun utilpas og lagde sig ofte paa Sengen, hvor

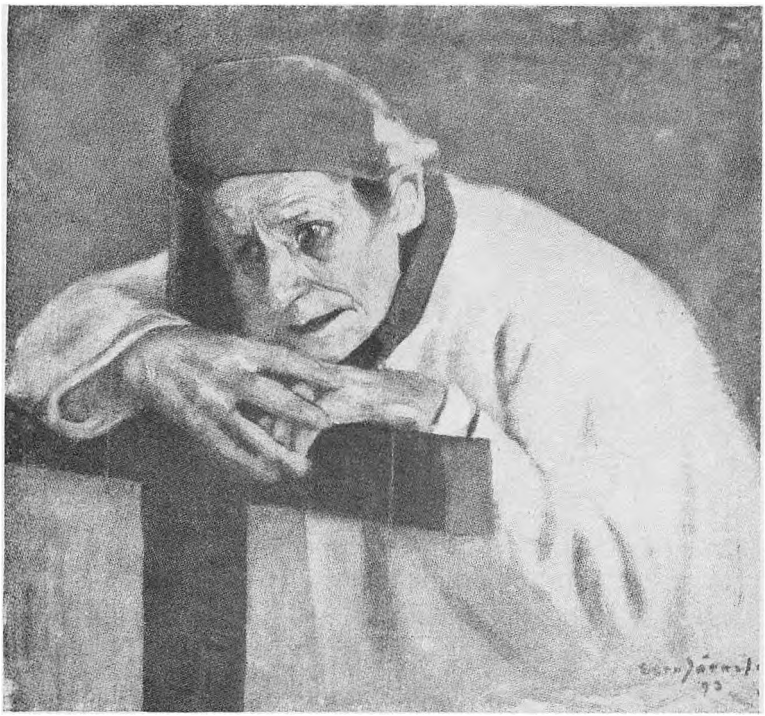
han i Timevis kunde ligge med foldede Hænder. Den 26. April 1847 havde Lars Foged ligesom de foregaaende Dage været en lille Tur rundt paa Gaarden, men da han kom tilbage, udbrød han: »Hvor er jeg dog træt, nu maa jeg vist hvile lidt.« Derefter lagde han sig paa Sengen og mistede lidt efter lidt Bevidstheden. En ældre Kone, som blev kaldt »Store Ane«, og som havde Ry for at være en af Landsbyens værste Sladresøstre, kom tilfældigvis ind i Stuen, og da hun saa den døende Bondefoged, udbrød hun: »Ja, den Vej skal vi jo alle, enten vi saa er store eller smaa; nu er det jo nemt at se, at Lars Foged synger paa sit sidste Vers«. Men endnu var han dog saa klar, at han kunde rejse sig op i Sengen og med sin sædvanlige strenge Stemme raabe: »Bring mig den lede Kælling ud!« Ikke længe efter døde Lars Foged. Hans Kone, Dorthe Kirstine Jørgensdatter, med hvem han havde været gift siden den 12. Sept. 1796, overlevede ham kun i nogle Maaneder, idet hun allerede døde den 19. Dec. samme Aar.

Skønt Lars Foged paa Grund af Alderdom i lang Tid havde holdt sig tilbage fra det mere virksomme Liv, og skønt hans høje Alder længe maatte have varslet om, at man hver Dag kunde vente hans Livs Afslutning, saa kom hans bratte Død dog ikke desto mindre uventet for Frejlev Bymænd, hos hvem Dødsfaldet vakte oprigtig Sorg, og alle var enige om, at det vilde vare længe, inden Byen igen fik en Mand som Lars Foged.

Wilhelm Emil von Antoniewitz, Genealog, Leder af Slægtsgaardsarkivet, har skrevet: Slægten Eilskov, 1939. Slægten Bacher i Taarnby Sogn, 1941. De Dahlers Slægtsbog fra 1590, 1942. Slægten fra Birket Mølle, 1942. Slægten Backer fra St. Magleby, 1943. Frejlev Skoves Historie, 1944, samt en Række personalhistoriske Artikler i Dagblade og Tidsskrifter.

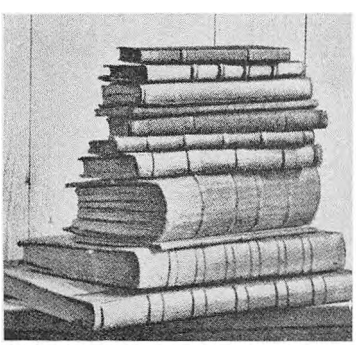

Knækkerygstenen

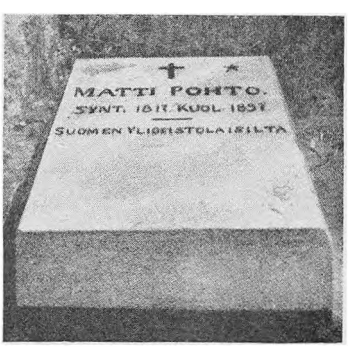

Eero Järnefelt

Larin Paraske, medens hun synger en Grædesang

Bøger, indbundet af Matti Pohto

Matti Pohtos Gravsten.

sørgede for at bibringe ham de allernødvendigste kundskaber, så han ved katekisationer hos præsten kunde oplæse de nødvendige stykker af katekismen og salmebogen, men om han nogensinde lærte at læse tekster, han ikke på forhånd kendte, er tvivlsomt.

De fattige kår i hjemmet blev endnu mere trykkende, da gården gik til tvangsauktion og forældrene måtte flytte fra sted til sted. Matti måtte otte år gammel vogte kvæg om sommeren og om vinteren gå tiggergang. Det sidste passede ham ikke så helt dårligt, for han havde landstrygerblod i årerne og havde allerede som femårig foretaget sin første rømning. Seksten år gammel blev han fængslet for løsgængeri ved Åbo og skulde efter loven returneres til sit hjemsogn, men i dette tilfælde var det ugørligt, da man ikke vidste, hvilket sogn han var fra og Matti selv for at undgå hjemsendelse spillede døvstum. En hel vinter sad han fængslet, og hele denne tid holdt han ud i den påtagne rolle. Endelig blev det opsporet, hvorfra han var og han blev under bevogtning hjemsendt; under rejsen kom han engang til at tale over sig, og nu var jo gode råd dyre, men Matti erklærede frækt, at »forårets varme, som lokkede de små fugle til at kvidre, havde også løst hans tunges bånd.«

Men blive hjemme kunde Matti ikke finde sig i, og for at få en lovlig grund til at strejfe om, søgte han kolportørbevilling. Skillingsviser og gudelige småskrifter rejste han rundt med, og for at forøge indtægterne, slog han sig tillige på bogbindervirksomhed. Det var dette sidste erhverv, der skulde føre Matti Pohto ind på den virksomhed, som skulde blive hans livsgerning og skaffe ham plads i Finlands historie. Han begyndte at få interesse for de gamle bøger, han ofte fik til indbinding. Kom han til en gård, spurgte han straks, om de havde gamle værker, der trængte

TO NATURBEGAVELSER

Af Sognepræst *Frits L. Lauritzen.*

De fleste genier, som historien ved at berette om, har stået midt i kulturlivet og har påvirket det, ligesom de selv har modtaget påvirkning af andre — om end det geniale netop ligger i det nybrud, som geniet formår at skabe ud af det foreliggende materiale.

Det er måske endda et spørgsmål, om vi overhovedet kender genier udenfor kulturstrømmen. De overordentlige begavelser, som her, i det primitive, er dukket op, har ligesom ikke haft det tilstrækkelige materiale til at bevise deres genialitet på — i hvert fald har historien ikke kunnet berette derom. Men i de enkelte tilfælde, hvor beretninger er nået frem til os om ualmindelige anlæg hos ellers primitive mennesker, der begejstres vi så meget desto mere, fordi genialiteten (om det nu må være tilladt at bruge dette krævende ord) stråler så meget stærkere på den lidet flatterende baggrund.

I sin essaysamling »Lärt folk och landstrykare« fortæller *Yrjö Hirn* om saadanne to naturbegavelser i Finland. Skønt ganske ulærde har de begge erobret sig en plads i den finske åndshistorie, hver på sit felt.

Matti Pohto blev født 1817 på en lille gård i det vestlige Finland. Som nummer otte af elve børn blev der ikke ofret alt for megen opmærksomhed på hans opdragelse, og i skole kom han aldrig. Moderen og de ældre søstre

til indbinding, og var det tilfældet, gjorde han sig megen umage med at udbedre bøgerne og bevare så meget som muligt fra undergangen. Herved lærte han efterhånden selv de gamle bøger at kende og begyndte nu at skaffe sig sin egen samling. Han havde altid været meget sparsommelig, næsten nærig, og nu anvendte han hele sit overskud på den ene sag: at samle gamle finske tryk. Det var ingenlunde nogen blind samlelyst, som man kunde have ventet af en mand helt uden forkundskaber, nej, han koncentrerede sig bevidst om gamle finske udgaver, og han udviklede med tiden en forbløffende evne til at opspore sjældne ting og til med et eneste blik at bedømme en bogs bibliofile værdi.

Allerede som tredveårig havde Pohto erhvervet sig en samling på omkring 2000 numre, kostbare eksemplarer, som sandsynligvis var gået tabt, hvis ikke Pohto havde opsporet dem. Også *brudstykker* af bøger opbevarede han for ved lejlighed at fuldstændiggøre dem men andre brudstykker. Desværre kunde han ikke læse håndskreven tekst og kunde derfor ikke samle middelalderlige manuskripter. Han kunde heller ikke selv skrive og når han under rejserne vilde gøre notater om nye fund, måtte han bede en skrivekyndig mand notere det i en bog, han førte med sig, for så ved lejlighed at bede en anden læse det for sig.

Pohto var ikke bange for at betale dyrt, når han var på sporet af noget værdifuldt. Således vakte det stor opsigt, da han engang gav en hel sølvrubel for et portræt af dronning Kristina, som havde siddet i en finsk bibel fra 1642 og som manglede i hans eget eksemplar.

1847 udsendte lederen af det finske nationalbibliotek, F. W. Pipping, en skrivelse til alle landets præster om at være ham behjælpelig med at skaffe oplysninger om gammel finsk litteratur. Præsten i det sogn, hvor Matti Pohto

boede, gjorde da opmærksom på hans eksistens — af befolkningen kaldtes han »Bog- og vise-Matti« —, og dermed indledtes et samarbejde mellem Finlands ledende biblioteksmand og den ulærde bonde, hvor det ofte blev den ulærde, der kunde belære universitetsmanden.

Samarbejdet, hvis mål var udarbejdelsen af et fuldstændigt katalog over, hvad der var blevet trykt på finsk, besværliggjordes selvfølgelig derved, at Pohto ikke kunde skrive. Han måtte nøjes med at sætte mærker i kataloget der, hvor han savnede noget, og to gange om året vandrede han til Helsingfors, medbringende de i kataloget savnede bøger på sin slæde. I ti år varede samarbejdet og at Pohtos andel i resultatet har været betydningsfuldt, får man en forestilling om, når man hører, at af katalogets 4000 numre ejede Pohto over 3000.

To problemer rejser sig i forbindelse med denne usædvanlige bedrift. For det første: Hvordan kunde en fattig mand samle sig en sådan bogskat? Her kom hans tidligere omtalte vidtdrevne sparsommelighed ham til hjælp. Han havde intet egentligt hjem, men var altid på rejse. Han levede hovedsagelig af vand og brød og gik klædt i slidt og lappet tøj.

Det andet problem er dette: hvordan kunde en mand uden nogensomhelst uddannelse blive så bogkyndig, at han endog kunde belære Pipping? Man står her, som Hirn påpeger, overfor et psykologisk problem. Ofte, når der var tale om to bøger, der tilsyneladende var samme udgave, kunde Pohto påvise, at de i virkeligheden var forskellige: side det og det var et enkelt ord faldet ud i den ene udgave. Hvordan kunde Pohto, som efter deres vidnesbyrd, som kendte ham, ikke gav sig af med at *læse* bøgerne, nå sådanne resultater? Hirn gør sig til talsmand for den opfattelse, at netop hans »analfabetisme« i enorm

grad skærpede hans blik for det typografiske, for synsbilledet af en bogside. Men i alle tilfælde staar vi her, som det er blevet sagt, over for »en naturfrembringelse, hvis sidestykke intet land kan opvise.«

Hans død blev tragisk og uhyggelig. På en rejse til det russiske Karelen, hvor han ventede at finde nye bogskatte, blev han hugget ned, da han lå og sov til middag på en gård. Gerningsmanden var en karl fra hans hjemsogn, men det er aldrig blevet oplyst, hvad der var motivet til udåden.

*

I året 1887 fik præsten i Sakkola sogn, Adolf Neovius, besøg af en blind kvinde, som kom for at hente en attest hos præsten. Hun ledsagedes af en anden kvinde. Da de havde vandret temmelig langt for at nå frem, rettede præsten nogle anerkendende ord til ledsagerinden og fik nogle folkelige ordsprog til svar. Han spurgte da, om hun var sangkyndig, d. v. s. kendte de gamle folkesange, hvoraf det finske nationalepos Kalevala er bygget op, og kvinden svarede på folkesangenes versemål, at hun kunde synge

»fra en morgen til en aften
otte nætter i et træk«.

Han satte hende på prøve, og hun sang to døgn i træk. Han fik hende til at gentage besøget, og det blev indledningen til et for finsk kultur betydningsfuldt møde mellem den gamle og den nye tid.

Larin Paraske — således hed kvinden — var født 1833 i en landsby fem kilometer fra den finske grænse i en egn, der politisk hørte til Rusland, og religiøst var græskkatolsk, men af sprog og race var finsk. Sammen med sine jævnaldrende øvede hun sig allerede i sin barndom i den sangkunst, som er så karakteristisk for disse land-

skaber, og da hun som tolvårig blev sendt ud at vogte kvæg, lærte hun nye sange af sine kammerater. Undertiden holdt vogterpigerne ligefrem konkurrencer: en for en løb de op på en høj og sang for de andre alle de sange, de kunde huske, og den, der kunde flest, havde vundet.

Det idylliske hyrdebillede var imidlertid ikke det eneste minde, Larin Paraske tog med sig fra sin barndom. Bønderne i Rusland var livegne og ganske underkastet herremændenes vilkårlighed, og også Larin Paraske siges at have smagt arbejdsformændenes pisk. Det var derfor ikke så mærkeligt, at hun 1853 sagde ja til et ægteskabstilbud fra den anden side grænsen og således flyttede til de friere kår i Finland — selvom tilbudet i sig selv ikke var videre tillokkende: manden var dobbelt så gammel som hun selv, fattig, svagelig og uden initiativ. Det blev hende, der måtte passe arbejdet både hjemme og ude og tilmed tage sig af de otte børn, de efterhånden fik.

Men skønt hun således kom til at leve i fattigdom, indtog hun alligevel på en måde en ledende stilling i det lille landsbysamfund i kraft af sin sangkyndighed. Efter gammel folkelig skik ledsagede man endnu de store lejligheder i menneskelivet: bryllup og død med afsyngelsen af lange, ceremonielle kvad, som altid samlede sig om de samme motiver, ved bryllup. f. eks. om lovprisning af den unge piges lykkelige lod i hjemmet under forældrenes beskyttelse. Ved sådanne lejligheder gjorde Larin Paraske sig gældende med myndighed både ved det overvældende forråd af sange, hun gemte i sin hukommelse, og ved sin evne til at leve sig ind i situationen, så der over hendes sang kom noget mere end det blot ceremonielle: hun oplevede selv begivenheden som om hun hver gang stod midt i den.

Da pastor Neovius ved besøget i 1887 havde opdaget hendes evner, bad han hende komme igen og synge for sig, og hun gjorde det gerne. Hver gang nedskrev Neovius hendes sange, og da han et par år efter flyttede til Borgå, indbød han hende til at bo hos sig, for at samarbejdet kunde fortsættes. Fra 1891 til 94 slog hun sig ned i præstegården, blev som et medlem af familien og kom derved i berøring med kunstnerkrese i Finland. Således har hun sunget for Sibelius, da han forberedte sine store kompositioner med motiver fra Kalevala, men ganske særlig har hun siddet model for flere af Finlands berømteste malere. En af dem, Eero Järnefelt, har givet en skildring af hende, som lader os ane noget af den virkning, hun gjorde på sin samtid. Hendes indlevelse i sangene var fuldkommen; når hun foredrog et sørgekvad, så *var* hun den moder, der begræd tabet af sin søn, eller den hustru, der sørgede over sin mand. Sandsynligvis har hun under sangen levet i mindet om sine egne sorger. Sin mand og fem af sine børn havde hun måttet følge til graven. Eero Järnefelt skriver:

»Jeg bad hende synge en grædesang ganske som hun i virkeligheden stod ved en grav. Hun lænede sig mod en stoleryg og begyndte sagte at synge disse egenartede, vemodige melodier, i hvilke en fjern fortid glimter frem i hemmelighedsfulde tågebilleder. Jeg tegnede og malede og lyttede begejstret til hendes sang. Lidt efter lidt begyndte hendes øjne at fugtes og snart strømmede tårerne ned over hendes kinder. Hendes ansigt afspejlede en så ægte sorg, at gråden simpelthen ikke kunde være kunstlet. Med hele sin fantasis livlighed og sit sinds følsomhed levede hun sig ind i situationen, sandsynligvis i erindringen genkaldende sig mindet om sine egne kære afdøde. Da vi senere holdt pause, talte hun om stort og småt og lo hjerteligt,

men så snart vi vendte tilbage til grædesangene, sank hun tilbage i sin tidligere stemning.«

Efter de tre års ophold i de finske kulturkredse vendte Larin Paraske tilbage til sit hjem. Hun længtes tilbage efter børn og børnebørn, og hun havde hørt, at hendes søn vanrøgtede gården. Det blev da også sørgelige forhold, hun kom til at leve under. 1894 gik gården til tvangsauktion, og resten af sit liv (hun døde 1904) tilbragte hun i dybeste fattigdom. Af og til skrev hun til sine tidligere venner om hjælp, og i 1901 bevilgede Finska litteratursällskapet hende et årligt beløb på 100 finmark, en altfor lille sum til, at den kunde betyde noget virkeligt for hende.

Der er således over hendes endeligt noget tragisk, ligesom der var det over Matti Pohtos; årene i Borgå var som en lykkelig afbrydelse af et liv i nød og sorger. Men mindet om hende vil leve i Finlands åndshistorie og fra slægt til slægt vil der bleve fortalt om denne mærkelige skikkelse. Efter hendes diktat har man nedskrevet 32000 verslinjer, og dertil kommer mere end to tusind ordsprog, gåder og mytologiske traditioner. Som professor Salminen har sagt: man kunde opbygge et helt lille arkiv af folkedigte på, hvad dette ene menneske har kunnet rumme i sin hukommelse.

LAURIDS SKRÆDDERS ENDELIGT

EN RETSSAG FRA 1712

Af Lærer *P. A. Petersen*, Middelfart.

Den 15de Februar 1712 »ungefæhr ved Middagstide« forsvandt en Bondekarl, Laurids Andersen Skrædder, fra sin Plads i Mygind, hvor han tjente hos Fæstegaardmand, Simon Christensen.

Lige straks stod man tøvende overfor, hvad der skulde gøres. Det var jo ikke saa sjældent, at en misfornøjet Karl rendte fra sin Plads og blev borte nogen Tid; men som Regel kom han tilbage eller dukkede op et andet Sted.

Dog, efterhaanden som Dagene og Ugerne gik, uden at dette skete, tog Folkesnakken og Rygterne Fart. Det var nok ikke saa lige til med hans Forsvinden; der maatte stikke noget under, osv., osv.

Omsider blev det passerede meldt til Øvrigheden, det høje Herskab paa Tustrup; og Fuldmægtigen paa Godset, Thomas Pedersen Hørup fra Auning tog sig af Sagen og lod samtlige Mænd, Karle og Piger i Mygind stævne til Tinge i Gl. Oustrup.

Her skulde de møde for at svare paa Spørgsmaal og aflægge Vidne om, hvad der var foregaaet mellem Simon Christensen og Laurids Skrædder i Mygind Kro og paa Gaden for 5 Uger siden, netop »Dagen efter, at Simon havde gjort Barsel« (d. e. Barselgilde).

Paa den fastsatte Dag mødte en stor Skare Mennesker paa Tingstedet. Iblandt disse var et Par af den forsvundne

Karls Slægtninge, nemlig hans Broder, Rasmus Andersen fra Assentoft, og hans Svoger, Søren Hamme fra Hørning. En anden Svoger, Forrider Christen Nielsen fra Tørslev i Estruplund Sogn, havde meldt Forfald.

Til Indledning spurgte Fuldmægtigen de to Slægtninge, som var kommen til Stede, om de paa deres egne og den fraværende Svogers Vegne kunde tiltræde den Maade, hvorpaa Retssagen agtedes foretaget.

Herpaa svarede de begge ja, det kunde de.

Dernæst spurgte han, om ingen af dem havde hørt noget til, hvad der var blevet af den forsvundne Broder og Svoger, Laurids Andersen Skrædder, efter at han for 5 Uger siden var bortgaaet fra sin Tjeneste hos Simon Christensen i Mygind; og hvilke Tanker havde de gjort sig i Anledning af hans Forsvinden; mente de, han var død eller levende, eller havde de Mistanke til, at nogen kunde være Aarsag i hans Død?

De to Slægtninge svarede, at de naturligvis havde spurgt efter ham baade her og der, men altid forgæves. Ingen syntes at kende noget til, hvad der var blevet af ham. De havde derfor ikke kunnet fatte Mistanke til nogen, og de vidste heller ikke, om han var død eller levende. Men de haabede, at Fuldmægtigen gennem sin Afhøring paa Tinget kunde faa Held til at kaste Lys over det Mysterium, der omgav hans Forsvinden.

Inden Vidneafhøringen begyndte, blev Simon Christensen kaldt frem. Til ham bemærkede Fuldmægtigen, at da han var den, der sidst havde haft den savnede Laurids Andersen Skrædder i sin Tjeneste, var det rimeligt, at han her for Retten gav en Forklaring om, hvorledes det var gaaet til med hans Bortgang, og om, hvor han sidst var skiltes fra ham.

Simon Christensen svarede, at i Dag for 5 Uger siden,

ungefæhr ved Middagstide, søgte han efter sin Tjenestekarl, Laurids Andersen Skrædder, som han fandt i Mygind Kro og bad om at gaa med hjem og passe sin Tjeneste. Men da dette ikke skete saa hastigt, som Simon Christensen ønskede, tog han ham i Haaret og stødte ham baglænds ud af Døren og gik saa selv bag efter ham op ad Gaden, indtil de kom til Søren Jensens Gaard, hvor Laurids Skrædder blev staaende »og slut sit Vand af.« Imedens gik Simon Christensen over et Gærde hjem til sin Gaard, og siden havde han hverken hørt eller set Laurids Skrædder og var heller ej vidende om, hvor han var kommen hen.

Med Simon Christensens Beretning var Grundlaget for Sagens Behandling bleven lagt, og Fuldmægtigen forlangte derefter, at Retten, inden den egentlige Vidneafhøring fandt Sted, skulde lade Edens Forklaring og Lovtagen oplæse for samtlige Vidner, hvorefter disse skulde afsondres fra hverandre.

Det gjaldt først om at faa oplyst, hvad der virkelig var foregaaet i Krostuen, og Laurids Danielsen, Kromand i Mygind, blev derfor kaldt frem og spurgt, om Laurids Skrædder ikke i Dag for 5 Uger siden var i hans Hus og her blev afhentet af hans Madfader, Simon Christensen. I bekræftende Fald forlangtes en sandfærdig Forklaring om, hvorledes dette gik til, baade inde i Huset og udenfor paa Gaden.

Laurids Danielsen svarede og vandt hertil, at fornævnte Laurids Skrædder i Dag for 5 Uger siden var kommen ind i hans Hus for at drikke Øl for en Skilling. Men da Vidnet og han havde drukket for et Par Skilling tilsammen, kom Simon Christensen, hos hvem bemeldte Laurids Skrædder var i Tjeneste, ind i Huset og sagde til Karlen, at han skulde gaa hjem. Hertil svarede denne: ja, nu vilde han

komme straks. Men Simon Christensen sagde, at han straks paa Timen skulde gaa ud, han havde intet at bestille her. Laurids Skrædder svarede atter: ja, nu vilde han gaa. Da tog Simon Christensen ham i hans Haar og stoppede ham baglænds ud af Vidnets Stuedør, og idet Laurids Skrædder saaledes blev udstødt, sagde han: »Holdt, Simon Christensen, gif dig Stunder!«

Derpaa gik de begge bort, og siden saa Vidnet aldrig mere Laurids Skrædder. Under dette Optrin i Krostuen var følgende Personer til Stede: Anders Søfrensen og Niels Pedersen, begge af Mygind, samt Anders Christensen fra Lemmer.

Paa Spørgsmaalet om, hvilke Klæder Laurids Skrædder var i, svarede Kromanden, at han var iført en Skindtrøje, et Par Skindbukser, en liden Pikkelhue og et Par Træsko, men havde ingen Kjole paa.

Her blev Vidneførslen afbrudt ved, at den forsvundne Karls Broder banede sig Vej hen til Fuldmægtigen og forlangte at komme til at meddele noget vigtigt, som han var kommen i Tanker om. Det lød saaledes: »Fredagen, før den Mandag, da Laurids Skrædder forsvandt, havde Simon Christensen sagt til ham og Anders Søfrensen i Mygind, at dersom Laurids Skrædder ikke vilde tjene ham forestaaende Sommer over, hvorfor han vilde give ham saa fuldkommen Løn, som han kunde faa hos en anden, da skulde han mage det saa med ham, at han ej derefter skulde tjene nogen paa Tustrup Gods mere.«

Efter dette Intermezzo fortsattes Afhøringen, og Anders Søfrensen blev kaldt frem. Hans Vidnesbyrd faldt paa det nærmeste sammen med Laurids Danielsens. Kun bemærkede han, at han ikke havde hørt noget til, at Simon Christensen havde ladet lyse eller lede efter den forsvundne Tjenestekarl, siden han gik bort fra ham. Derimod havde

han nok hørt, at Fuldmægtigen havde foretaget Lysning i de omliggende Sogne.

Niels Pedersen Udstrup af Mygind vidnede ligesom de foregaaende.

Men saa fremstod Anders Christensen fra Lemmer. Han berettede, at han i Dag for 5 Uger siden, ungefæhr ved Middagstide, var inde i Laurids Danielsens Hus (Kroen), hvor paa samme Tid var indkommen den eftersøgte Laurids Andersen Skrædder, som sammen med ham og Niels Pedersen drak et Glas Brændevin, men om han havde faaet Øl tilforn, vidste han ikke, eftersom han var kommen ind før ham.

Som de nu sad der, kom Simon Christensen ind i Huset og sagde til Laurids Skrædder, at han skulde gaa hjem, hvortil denne svarede: ja, ret nu. I det samme tog Simon Christensen ham i Haaret og trak ham gennem Stuen og skød ham baglænds ud af Døren, og da lagde Vidnet Mærke til, at Simon Christensen havde en Ildklemme i Haanden. Men slog han Laurids Skrædder med den? ...

Lidt efter gik Vidnet ud og vilde se til sit Tøj, som stod paa en Vogn uden for Huset, og da saa han Simon Christensen og Laurids Skrædder gaa op ad Gaden mod Søren Jensens Gaard, den ene paa den ene Side og den anden paa den anden, som om de vilde skilles ad. Men hvor de blev af, saa han ikke. Han kunde intet erindre om Laurids Skrædders Klædedragt, kun vidste han, at han ikke havde haft hverken Kjole eller Hat paa.

Med disse Vidnesbyrd var Optrinet i Mygind Kro belyst, og Bestræbelserne gik derefter ud paa at vise, hvad der var foregaaet ude paa Gaden.

I den Hensigt afhørtes først Søren Jensen af Mygind, der fortalte, at han i Dag for 5 Uger siden stod ude i sin Lade og tærskede sammen med sin Broder, Christen Jen-

sen, og som de stod der, saa han, at Simon Christensen og Laurids Skrædder kom gaaende op ad Gaden henimod hans Gaard, og han hørte, at de havde nogle Ord sammen, men hvad det var, kunde han ingen Forskel gøre paa. Han saa da, at Simon Christensen løftede sin Haand i Vejret, men ikke, at han slog Laurids Skrædder. Endvidere saa han, at Simon Christensen gik bag om hans Gaard og hjemad, medens Laurids Skrædder gik til hans Ladevæg for at staa og lade sit Vand. Men hvor han derfra gik hen, vidste han ikke, saasom han lukkede sit Ladevindue, da han fornam, der var noget ondt imellem dem, som han ikke vilde høre paa. Siden den Tid havde han ikke hørt, hvor Laurids Skrædder skulde være kommen hen. Ejheller havde han fornummet, at Simon Christensen havde lyst eller ledt efter sin forsvundne Tjenestekarl, der den omtalte Dag var iført en Skindtrøje, et Par Skindbukser, en liden Pikkelhue og et Par Træsko, men ingen Kjole.

Rasmus Andersen fra Mygind gjorde sin højeste Helgens Ed paa, at han ikke vidste noget, der angik Sagen.

Derefter fremkom Søren Pedersen, som tjente hos Anders Laursen i Mygind, og vidnede, at i Dag for 5 Uger siden, ungefæhr ved Middagstide, da han stod i sin Madfaders Lade og tærskede, kom Simon Christensen til ham ved Ladedøren og spurgte, om han ikke havde set hans Karl Laurids Skrædder. Hertil svarede han nej.

Simon Christensen gik saa fra ham, men noget efter saa han ud af et Hul paa Laden, at Laurids Skrædder kom gaaende op ad Gaden fra Kroeret med Simon Christensen bag efter sig.

De talte nogle Ord sammen, som han ikke rigtig kunde høre; men da de var noget nær ved Mads Tærskers Hus, slog Simon Christensen med sin flade Haand Laurids

Skrædder imellem hans Skuldre, saa at han »stubede lidt med sit Hoved«.

Kort efter, da de kom hen imod Anders Laursens Gaard, saa han videre, at Simon Christensen, som da gik bag ved Laurids Skrædder, først med den højre Haand slog ham paa den højre Side af Hovedet og straks efter med den venstre Haand slog ham ligeledes paa den venstre Side, saa at han ravede til Siden og sagde til Simon: »Vahr, hvad du gør!«

Derpaa gik Simon Christensen hjem ad Stien til sin Gaard, men Laurits Skrædder, som da havde Skindtrøje, Skindbukser, en gammel Pikkelhue og et Par Træsko paa, men ingen Kjole, gik op til Søren Jensens Port og slog sit Vand af, og da det var gjort, gik han omkring Søren Jensens Gaard, som om han vilde gaa hjem, og da var Simon noget foran ham. Siden havde Vidnet intet set til ham og ej heller kunnet faa oplyst, hvor han var.

Til sidst fortalte han, at han i Anders Laursens Hus og i dennes Nærværelse havde hørt Simon Christensen sige de Ord, som den forsvundne Karls Broder havde gengivet for Retten.

Mads Tærsker og Peder Rasmussen Oustrup af Mygind gjorde begge deres højeste Ed paa, at de intet vidste at vidne i Sagen.

Da det nu ikke var muligt at skaffe yderligere Oplysning om, hvad der var sket paa Gaden, og da flere Ting fremhævede Simon Christensen paa uheldig Maade, samlede Retten til sidst sine Anstrengelser om at faa oplyst, hvad der var foregaaet ved Barselgildet hos ham.

Først blev da fremkaldt Anders Lauersen af Mygind, som er saa vidt i Svogerskab med Simon Christensen, som han har hans Hustrudatter til Ægte. Han forklarede,

at han i Dag for 5 Uger siden var i Simon Christensens Hus, ungefæhr ved Middagstide, hvor han spiste Frokost sammen med flere andre Gæster og med Husets Folk, hvoriblandt ogsaa var Laurids Skrædder. Efter Maaltidets Slutning hørte han Simon Christensen sige til sin Tjenestekarl, om han vilde gaa ud og vande Bæsterne. Denne svarede ja og gjorde det. Men derefter gik han ned i Kroen.

Imidlertid trak Festen ud, og Vidnet blev siddende sammen med andre gode Venner til henimod Solens Nedgang. I den Tid hverken hørte eller saa han, at Laurids Skrædder kom hjem til Gaarden.

Paa Fuldmægtigens Spørgsmaal om, hvad Simon Christensen havde sagt til ham og de andre Gæster, da han kom tilbage fra Kroen, og om han efter den Tid havde været ude i Gaarden, borte fra Selskabet, og om saa var, hvor lang Tid det ungefæhr havde varet, svarede Anders Laursen, at da Simon Christensen kom tilbage fra Kroen, havde han sagt: »Nu hafuer jeg vaaren henne og gjennet Karlen af Kroeret!« Men han havde ikke talt om, hvor de var skiltes fra hinanden, og siden forblev han inde hos dem til henimod Aften.

De Personer, der sammen med ham var til Stede ved Gildet, var Christen Sørensen og Jep Laursen, begge af Mygind, og Anders Skovfoged ved Mygind Mølle samt de, der hørte Huset til.

Til sidst blev han spurgt, om han ikke havde hørt, at Simon Christensen i hans Hus havde sagt, at dersom Laurids Skrædder ikke vilde tjene ham denne Sommer over, skulde han sørge for, at han heller ikke kom til at tjene nogen anden paa Tustrup Gods. Hertil svarede han, at det havde han ikke hørt i hans Hus, men i Laurids Danielsens.

Jep Andersen Drejer i Mygind gjorde sin højeste Helgens Ed paa, at han intet vidste at vidne.

Jep Laursen af Mygind fortalte, at han tillige med Anders Laursen var til Stede i Simon Christensens Hus i Dag for 5 Uger siden, og da hørte og saa han alt, hvad der foregik, saadan som hans Broder Anders Lauersen havde forklaret.

Vidneførslen var dermed til Ende; men da der var et enkelt vigtigt Punkt, som det var magtpaaliggende at faa opklaret, blev samtlige Vidner endnu engang kaldt frem og spurgt, om nogen af dem havde hørt, at Simon Christensen havde lyst efter sin forsvundne Tjenestekarl.

Hertil svarede alle, hver for sig, at det havde de ikke.

Fuldmægtigen spurgte derefter Simon Christensen, hvad han havde ment med sin Udtalelse om, at Laurids Skrædder ikke skulde komme til at tjene andre paa Tustrup Gods, hvis han ikke vilde tjene ham Sommeren over. Til dette svarede Simon Christensen, at det havde han ikke ment noget ondt med. Videre Svar gav han ikke.

Og efter at den forsvundne Karls to Slægtninge havde erklæret sig tilfreds med Sagens Forløb, sluttede denne, og Thomas Pedersen begærede Tingsvidne udstedt, hvilket blev tilstaaet.

— — —

Det lykkedes altsaa ikke Retten at løse Gaaden om Laurids Skrædders Forsvinden eller at besvare Spørgsmaalet om, hvorvidt han var død eller endnu befandt sig blandt de levendes Tal.

Men det kan ikke nægtes, at der gennem Afhøringerne paa Tinget i nogen Maade var bleven kastet et Skær af Mistanke over Simon Christensen, der tegner sig som en haard, ligegyldig og brutal Person. Man behøver kun at

huske paa, at han havde trukket Karlen i Haaret og bevæbnet med en Ildklemme kastet ham ud af Døren og slaaet ham baade i Hovedet og paa Ryggen. Dertil kom, at han med sin Trusel om, at han ikke skulde komme til at tjene nogen anden paa Tustrup Gods, hvis han ikke blev hos ham, let kunde vække Mistanke om, at han vilde stræbe ham efter Livet.

Den Omstændighed, at Karlen ved sin Bortgang hverken havde haft Hat eller Kjole paa, var jo Bevis paa, at han ikke havde agtet sig paa Langfart; men naar han desuagtet var forsvunden, ja saa rejste Mistanken sig naturligvis om, at nogen kunde have ombragt ham. Men hvem? Atter ledes Tanken hen paa Simon Christensen.

Hans Undladelse af at efterlyse ham synes med Grund at kunne udlægges som Angest for at faa rodet for meget op i Forholdet. Det nytter ikke at nægte det. Simon Christensens Sag stod slet. Indicierne var ham imod!

Paa den anden Side stod Laurids Skrædder heller ikke i noget smukt Lys. Han var en doven og fordrukken Fyr, der i Stedet for at passe sit Arbejde gik til Kroes midt paa Dagen og satte sig til at drikke Øl og Brændevin sammen med Kromanden og de tilstedeværende Gæster. Desuden var han fræk nok til at blive siddende og svare: »Ja, ret nu,« paa Husbondens Opfordring til ham om at gaa til sit Arbejde, i Stedet for hurtigt at rejse sig og forlade Kroen, som det havde været hans Pligt.

Der var saaledes noget paa begge Sider, der talte baade for og imod de to Parter, og skønt Indicierne jo nok pegede paa Simon Christensen som den formentlige Morder, var de dog langt fra stærke nok til at begrunde en Dom. Det var derfor næppe helt hen i Vejret, naar Sagen sluttedes som uafgjort, og som saadan vilde den uden

Tvivl være blevet staaende, saafremt der ikke var sket mere.

Men da indtraf det sensationelle, at Laurids Skrædder blev fundet som Lig i Mygind Aa, og straks, den 11te April, blussede Retssagen op paany. En Mængde Mennesker blev igen stævnet til Tinge, hvor nye Forhør blev afholdt og Vidner afgivet.

Blandt de indstævnte var Synsmændene Rasmus Hansen Kirkegaard, Søren Jensen, Anders Sørensen og Niels Oustrup, alle af Lime, som havde givet Beretning om deres foretagne Syn af Liget. Desuden var der de 3 Mænd, der havde fundet den døde Laurids Skrædder i Aaen, nemlig Troels Nielsen fra Lemmer, Christen Skomager hos Peder Raaballe i Lime og Søren Nielsen fra Lemmer.

Af disse blev Troels Nielsen fra Lemmer først kaldt frem. Han forklarede, at han i Dag for 3 Uger siden gik fra Tustrup, hvor han tillige med andre havde været oppe for at tærske.

I Følge med ham var Christen Andersen Skomager, tjenende Peder Raaballe i Lime, og Søren Nielsen, tjenende Anders Christensen i Lemmer.

Om Aftenen, efter at Solen var nedgangen, gik de over det Træ, som er lagt over Aaen imellem Mygind og Tustrup Grund. Her saa de noget staaende i Aaen, som de efter nøje Granskning befandt at være et dødt Menneske, hvoraf de kun saa Hovedet og lidt af den ene Skulder; og samme døde Menneske stod i Aaen lidt Norden for Spangtræet.

De bandt nu en Rive og en Plejl sammen og tog en Fjæl fra Enden af Gangtræet og lagde den ud paa Gangen for den nordvestre Side af Aaen og drog saa det døde Menneske til sig i Landingen, og da de saa, at han havde en

Pikkelhue paa Hovedet og Skindklæder paa Kroppen, tænkte de, at det maatte være Laurids Andersen Skrædder, som tjente Simon Christensen i Mygind og for 5 Uger siden var bleven borte.

Da dette var sket, gik de til Tustrup og gav Ladefogden det tilkende. Det var da noget sildigt.

Fuldmægtigen spurgte Troels Nielsen, om han vidste, hvorledes Laurids Andersen Skrædder var kommen der i Aaen, om det skulde være sket ved en ulykkelig Hændelse eller paa forsætlig Vis, eller om han af andre kunde være ombragt og kastet i Aaen. Herpaa begærede han hans Svar.

Troels Nielsen svarede nej, derom vidste han intet, ej heller havde han hørt noget derom, uden hvad almindelig Snak kunde være, som han dog ikke paa nogen bestemt Person kunde gøre Forklaring om.

Christen Andersen Skomager, som tjente Peder Raaballe i Lime, vidnede i Overensstemmelse med Troels Nielsen.

Derpaa blev fremstillet efterskrevne Danncmænd: Rasmus Hansen Kirkegaard, Niels Sørensen Oustrup, Anders Sørensen Degn og Søren Jensen, alle af Lime By, som efter Begæring af kgl. Majestæts Fuldmægtig sidst afvigte 23de Marts havde synet og besigtiget den døde Laurids Andersen Skrædders Legeme, som fandtes i Siden af Mygind Aa, hvilket Syn de skriftligt havde forfattet, og som nu for Retten af den ene Synsmand, Søren Jensen, tydeligt blev oplæst Ord for Ord og herefter i Protokollen vil blive indført.

Fuldmægtigen Thomas Pedersen spurgte Synsmændene, om de ikke, da de synede Laurids Skrædders døde Legeme, saa, at Laurids Danielsen fra Mygind paa Fuldmægtigens

Befaling udtog af den Dødes Lommer alt, hvad der var deri?

Der blev fundet: et Fyrjern, en Fyrtønde, et Pibehus og en Læderpung med Tobak i, hvilke Genstande alle var i den venstre Lomme. I højre Lomme fandtes en Foldekniv, et Tørklæde og en Nøgle med hvad videre, der var at observere. Fuldmægtigen begærede Synsmændenes udførlige Svar.

De svarede, at det var, hvad Laurids Danielsen udtog af den Dødes Lommer, og hvilke Sager de havde i deres Hænder og befandt, at de var vaade.

Derpaa saa de samme Tid, at da Laurids Danielsen vendte den Dødes Lommer, faldt der en Del Bygkorn ud af dem, ungefæhr en liden Haandfuld, hvilke Bygkorn vel var vaade, men hverken var trunden (d. e. opsvulmet) eller spiret, saa de ikke syntes at have været længe i Vandet.

Fuldmægtigen spurgte endvidere Synsmændene, om de ikke observerede ved deres Syn, at den Døde havde et Hul foran i hans Hals, ligesom det kunde være stukket med en Pløgsyl?

Hertil svarede de nej, det saa de ikke.

Monsjø Peder Hansen, Kornmaaler, paa Tustrup, Mogens Andersen, tjenende Christen Andersen i Hørning, og Jens Jacobsen, tjenende Peder Oustrup i Mygind, fortalte, at samme Dag, som Synsmændene havde synet den afdøde Laurids Skrædder, var de til Stede hen paa Eftermiddagen, medens den Døde blev lagt i Kiste, og idet der blev bundet en ren Halsklud om hans Hals, saa de, at der var et Hul foran midt for Struben, som om det kunde have vaaren stukken med en Syl, men hvor dybt det var, gav de ingen Agt paa.

Samme Hul besaa ogsaa Morten Ladefoged paa Tustrup og den Dødes Broder, Rasmus Andersen i Assentoft, samt hans Svoger, Søren Hamme i Hørning.

Det næste Vidne var Christen Sørensen, der tjener sin Broder Anders Sørensen i Mygind.

Han blev spurgt af Fuldmægtigen, om han ikke i Dag for 8 Uger siden var indbuden af Simon Christensen i Mygind til 2den Dags Barsel i hans Hus og der sammen med nogle andre forblev til henimod Aften.

Hertil svarede han: Jo, det var han, og han fik baade Øl, Mad og andet sammen med den afdøde Laurids Skrædder; og han blev der nogen Tid derefter.

Da Laurids Skrædder gik ud fra dem, vidste han ikke andet end, at han gik ud for at røgte hans Madfaders Fæmon, førend Simon Christensen kom ind hen imod Middagstid og sagde til sin Hustru: »Nu var Laurids Skrædder i Kroeret. Det havde han intet haft fornøden. Jeg var efter ham; nu kommer han paa Gaden.«

Fuldmægtigen spurgte ham, om han ikke havde hørt, at Simon Christensen sagde: »Nu har jeg gjennet Laurids Skrædder af Kroeret; nu har jeg ham i Gaarden.«

Hertil svarede Vidnet nej.

Videre blev han spurgt, om han ikke saa Laurids Skrædder i Simon Christensens Gaard om Eftermiddagen.

Men han svarede igen nej. Han saa ham ikke.

Saa blev han spurgt, om ikke Simon Christensen saa vel som Anders Laursen — efter at den første var kommen tilbage fra Kroeret — var gaaet ud i Gaarden nogle Gange fra deres Hustru, og om de blev længe ude, eller de kom straks igen.

Han svarede, at de gik baade ud og ind, baade Simon Christensen saa vel som Anders Laursen; men hvad de bestilte, vidste han ikke. Dernæst blev han spurgt, om

han ikke havde set, at, medens omhandlede døde Laurids Skrædder var borte, og ingen vidste, hvor han var bleven af, Hunde der af Byen havde staaet og tudet udenfor Simon Christensens Lade og søgt at skrabe Hul paa Væggen; og i Fald han ikke skulde have set det, om da ikke nogen havde fortalt ham det, og hvem det havde været.

Dertil svarede Vidnet nej. Han havde ikke set, at Hundene havde tudet paa Laden eller skrabet paa Væggen; men han havde vel hørt af Rygte og almindelig Snak, at Hundene skulde have søgt Simon Christensens Ladehusvægge, saasom der skulde have staaet nogle levende Spædekalve derinde. Men hvem der havde haft den Snak, kunde han ikke nu erindre.

Til sidst spurgte Fuldmægtigen, om han havde hørt noget om, hvorledes Laurids Skrædder skulde være kommen af Dage, enten han ved ulykkelig Hændelse eller paa forsætlig Vis havde druknet sig, eller han af andre skulde være bragt af Dage.

Til dette svarede han, at derom vidste han aldeles intet.

Det sidste Vidne i Sagen var Kirsten Jensdatter, Anders Rasmussens Hustru, som sidder til Huse hos Simon Christensen i Mygind. Hun blev spurgt af Fuldmægtigen, om hun ikke vidste, at Simon Christensen i Dag for 8 Uger siden afhentede sin dahavende Tjenestekarl Laurids Skrædder i Kroeret i Mygind, og om hun ikke saa, at Karlen derefter indfandt sig i Gaarden.

Dertil svarede hun, at hun nok havde hørt, at Simon Christensen hentede sin Tjenestekarl i Kroeret; men hun havde aldeles ikke set, at han havde været i Gaarden siden om Søndag Efternon, da Barselet havde staaet.

Videre paa Fuldmægtigens Spørgsmaal, svarede hun, at hun kendte intet til den Snak, som gik om, at Hundene skulde have staaet og tudet paa Simon Christensens

Ladehusvægge, og hun havde ej heller fornummet noget dertil.

Fuldmægtigen, som skal være forebragt, at Kirsten Jensdatter skal have bedre Kundskab om denne Sag, end hun paa Spørgsmaal har forklaret, forlangte denne Sinde ingen Edsaflæggelse paa den gjorte Besværing.

Samtidig med, at Kirsten Jensdatter var til Afhøring, var Simon Christensen og Anders Laursen til Vedermaalsting (d. v. s. det Ting, hvorpaa Sagvolderen er pligtig at tage til Genmæle).

Og Simon Christensen stod for Retten og tilbød sig at ville gøre sin Ed paa, at han aldrig havde givet Laurids Skrædder nogen Hug eller Haug, hvorved han kunde tage sin Død eller have Aarsag til at bringe sig selv af Dage, samt at han aldrig saa ham, fra han skiltes fra ham ved Søren Jensens Lade i Dag for 8 Uger siden, og til han tillige med andre saa ham i Mygind Aa, og at han ellers var ganske uskyldig i Laurids Skrædders Død.

Men det nyttede ikke, hvor meget Simon Christensen end protesterede. Sagen havde taget en uheldig Vending for ham, og den 30te Maj 1712 blev han dømt.

Det kunde vel ikke bevises, at han havde ombragt Laurids Skrædder; men ved Vidneførsel var det godtgjort, at han havde truet og undsagt ham, og herved kunde der billigen fattes Tanke til, at han Laurids Skrædders dødelige Afgang og denne vidtløftige Proces havde foraarsaget, hvorfor han dømtes til at betale til Sagføreren for Kost og Tæring 10 Rigsdaler.

Det er sjældent gennem en Retsag at faa et mere anskueligt og smukt Billede af en Landsby end det, der her er givet af Mygind for mere end 200 Aar siden.

Man ser den stejle Vej (Gaden) stige op gennem Byen fra Aaen til Kirken. Huse og Gaarde ligger langs dens

Sider. Øverst ved Gadekæret, foran Kirken, ligger Søren Jensens Gaard, lidt længere fremme Simon Christensens, hvor Laurids Skrædder var Karl, saa følger Anders Laursens Gaard, Mads Tærskers Hus og Kroen, hvor Godtfolk kom sammen til en Stob Øl, et Glas Brændevin og en Snak om Vejr og Vind og de sidste Nyheder.

Det er midt i Februar. Sneen ligger endnu paa Jorden og pynter de lerklinede og forfaldne Gaarde og Huse.

Hos Simon Christensens er der Barselgilde. Karlen vander Hestene i Gadekæret, og der tærskes hos Søren Jensens og Anders Laursens. Lovinduerne staar aabne, og tunge Plejlslag lyder ud. Gennem et Hul i den klinede Lervæg paa Anders Laursens gamle Lade kigger Karlen ud og holder Øje med, hvad der gaar for sig paa Gaden.

Fra den nederste Ende af Byen gaar Vejen, der fører til Tustrup, men ud over Engene snor sig en Sti, der som en Slags Genvej fører mod det samme Maal. Ad den gik Bønderne fra Mygind, Lime, Lemmer o. fl. Byer, naar de skulde til Hovning paa Herregaarden; og ad den er sikkert ogsaa Laurids Skrædder gaaet hin Dag, han løb af Tjenesten, maaske i det Haab at opnaa Arbejde paa Herregaarden. Stien førte ad et Spangtræ (d. v. s. en enkelt smal Fjæl eller Bjælke) over Aaen, og det er sandsynligvis paa den, han i sin omtaagede og ophidsede Tilstand er gledet, da han styrtede i Vandet og druknede.

Litteratur:

Sønderhald Herreds Justitsprotokol 1711—16 i Viborg Landsarkiv.

Peter Anton Petersen, f. 24. Sept. 1878 i Romalt, Christrup Sogn. Lærer ved Middelf. Kommuneskole fra 1903—43. Har skrevet nogle Artikler af politisk, pædagogisk eller lokalhistorisk Indhold i forskellige Blade og Tidskrifter.

PETER DEN STORE OG HANS OPHOLD I DANMARK

Af Dr. phil. *Holger Hjelholt.*

Peter den store og hans Gerning.

Da Czar Peter i Sommeren 1716 ankom til Danmark for at hjælpe sin Forbundsfælle, Kong Frederik IV, ved den paatænkte Landgang i Skaane, var det en af Historiens største og mærkeligste Skikkelser, som Danskerne for et Tidsrum af nogle Maaneder fik Lejlighed til at betragte paa nært Hold og forundre sig over. Inden jeg fortæller lidt nærmere om Czarens Ophold her i Landet, vil jeg først sige et Par Ord om Peter og hans Gerning.

Noget ved nok de fleste om, hvad det var, Peter den Store udrettede i sin for øvrigt ikke særlig lange Leve- og Regeringstid. Han var født 1672 og døde allerede 1725, kun godt 50 Aar gammel. Til Magten kom han først i 1689, skønt han allerede 1682 var udraabt til Czar, men hans Halvsøster Sofie regerede, støttet paa de russiske Hærafdelinger Strelizerne, i den mellemliggende Tid som Regentinde.

Nogle af de Ting fra Peters Regeringstid, som jeg skal nævne, er formentlig kendt af alle. Det gælder sikkert saaledes hans Bestræbelser for at faa Russerne til i det ydre at ligne Vesteuropæerne ved at paabyde, at de skulde klippe deres lange Skæg og gaa klædte i kort Overtøj; de

maatte ikke længere vandre omkring i deres hidtidige lange Frakker. Peter greb selv egenhændig Saksen for at bidrage til denne Europæisering. For øvrigt er disse udvortes »Reformer« kun et enkelt, iøjnefaldende Udslag af Peters Arbejde for igen at bringe Rusland i Forbindelse med Vesteuropa og dets Kulturkreds, isoleret fra hvilket det nærmest havde levet sit eget »asiatiske« Liv i flere Aarhundreder. Hvor lidt man paa den Tid i Vesteuropa regnede med Rusland, ses bl. a. af, at først i 1716 blev Czaren optaget i den i Paris aarligt udkommende Fortegnelse over europæiske Fyrster.

En anden af Peters Handlinger, der er mere almindelig kendt, er Afstraffelsen af det Oprør, som Strelizerne foretog, medens Peter var paa sin berømte store Rejse til Vesteuropa. Oprøret var egentlig slaaet ned, før Peter i Efteraaret 1698 naaede hjem, men efter Hjemkomsten straffede han Strelizerne paa det blodigste. Selv huggede han Hovederne af adskillige. Dette barbariske og blodige Træk følger for Resten med i hele Peters Regeringstid. Al Modstand kvaltes i Blod, Tortur og Terror. Dødsstraf gjaldt for de mindste Forseelser. Det er ogsaa vanskeligt at fatte, at Peter i 1718 kunde være med til, som det synes med egen Haand, at torturere sin Søn Alexei til Døde, hvor stor hans Vrede over Sønnen end har været.

At Grundlæggelsen af Ruslands nye Hovedstad, Petersborg (nu Leningrad), ved Narvas Udløb i den botniske Bugt, skyldes Peder, ved alle. Byen grundlagdes i 1703 paa erobret svensk Territorium, men først i 1721 endtes den langvarige Krig med Sverige. Freden sikrede Rusland Østersøprovinserne og dermed den eftertragtede Adgang til Østersøen. Herved vandtes, kan man vel sige, Havet til den Flaade, som Peter allerede forud havde ladet bygge. Peters Interesse for Skibsbyggeri og hans Lyst til

at være paa Søen er velkendt. Intet Sted synes han at have befundet sig saa godt som paa et Skib. Under sin store vesteuropæiske Udenlandsrejse, der foretoges inkognito, betjente han sig ved sin Korrespondance af et Segl, der forestillede en ung Haandværker, omgivet af Skibsbygningsredskaber, og med følgende rørende Indskrift: »Min Rang er en Lærlings, og jeg har Brug for Lærere.« — Der kan dog være Grund til at nævne, at trods denne overvældende Interesse for Skibe var den Sømagt, som Rusland besad ved Peters Død, ikke særlig imponerende, og den sank efter hans Død hurtigt ned til at være uden større Betydning.

Til Peter den Stores Karaktertræk hørte en ubændig Virketrang. Det er blevet sagt, at han er det Menneske paa Jorden, der har undt sig mindst Hvile, og at Napoleon i Sammenligning med ham var en taalmodig Mand! Han var desuden besjælet af en umættelig Videlyst og Nysgerrighed; intet var den store Mand for smaat, hed det om ham. Han bar altid paa sig Skrivehæfter for hurtigt at kunne notere ned, hvad der forekom ham værd at vide.

I den latinske Indskrift, der opsattes paa hans Grav, udtales det, at Mænd som Alexander og Cæsar i Storhed maa vige for Peter, thi de vandt deres Slag med sejrvante Tropper. Peter forefandt derimod Undersaatter, næppe værdige til Navnet Mennesker, og han forvandlede dem til civiliserede Væsener, skønt de modsatte sig at blive oplærte og dannede af ham! I Løbet af et Par Aartier udførte han, kan man vel ogsaa sige, Aarhundreders Arbejde og satte sit Præg paa Ruslands Historie og Folkesjæl. Han er som en Legemliggørelse af selve Rusland, et Udtryk for det mægtige Rige baade med dets Fortrin og med dets Fejl.

Den danske Gesandt Just Juels Indtryk af Czaren og Rusland.

Før Czaren kom til Danmark, var der i hvert Fald en enkelt dansk Mand, der havde erhvervet sig et indgaaende Kendskab til Peter den Store og de russiske Forhold paa hans Tid. Det var Viceadmiral Just Juel, der i 1709 — i det Aar, da Danmark genoptog Krigen med Sverige — blev sendt som Gesandt til Czaren. Han førte under sit Ophold i Rusland 1709—11 Dagbog over sine Indtryk og Oplevelser, en Dagbog, der senere blev overgivet Frederik IV. Den er blevet trykt sidst i forrige Aarhundrede, hvad den fuldt fortjente grundet paa den levende Skildring af de for en Vesteuropæer meget fremmedartede Forhold.

Hvad Just Juel i Dagbogen først som sidst dvæler ved, er det »forbandede Fylderi«, der overalt gik i Svang, og som Peter førte an i. Drik var Russerens — han være Fyrste eller Bonde — største Adspredelse, og Juel maa stadig beklage sig over, at manglende Evne til at taale saa store Mængder af Vin og Brændevin gjorde ham uegnet til hans Konges Tjeneste ved Czar-Hoffet. Det er fast umuligt, skriver han et Sted, at slippe fra et Gæstebud, uden at man drikker over Evne og det til Sundheds og Livs Spilde. Da han engang besøgte Czaren paa hans Skib, nødtes han til til Velkomst at drikke 4 store Ølglas fulde med hidsige og stærke Vine, og al hans Beden, Klynken og Klagen nyttede ham intet. Vil man, føjer han til, holde sig fra de Steder, hvor der saaledes bliver drukket, kan man der i Landet ikke faa udrettet nogen Ting af Vigtighed, thi alle magtpaaliggende Forretninger afgøres ved Drik. Juel fortæller ogsaa, hvordan Czarens Mætresse, Katharina, — den senere Kejserinde — stundom støttede ham i hans Bønner om at slippe for at drikke mere, og

der er en malende Skildring af, hvordan Juel engang i Katharinas Nærværelse lagde sig paa Knæ for Peter for at faa Lov til at nøjes med at drikke et bestemt, ikke alt for kolossalt Kvantum. Han fik imidlertid ikke andet ud af Knæfaldet, end at Peter lagde sig paa Knæ ved Siden af ham og bad ham drikke og hævdede, at han kunde ligge paa Knæ lige saa længe som Just Juel!

En anden, for Juel paafaldende Ting, som han tit kommer ind paa i Dagbogen er Russernes manglende Høflighed eller maaske rettere deres Ukendskab til de noget indviklede Høflighedsceremonier, der var Skik og Brug i Vesteuropas Diplomati. Russerne, fandt Juel, havde ikke meget Begreb om, hvordan man burde forholde sig med Visitter, Genvisitter, Afskedsbesøg o. l., de havde kun lært, ytrer han et Sted fornærmet, at tage Ære ind, ikke at give Ære. Som han et andet Sted skriver, havde de først i denne Czars Tid begyndt at gaa i Høfligheds Skole og sad endnu paa Sinkestokken, saa han maatte have Medlidenhed med dem, til de engang fik udlært!

Om Peter den Stores Personlighed og om hans vældige Arbejde for at »europæisere« Rusland møder vi hos Just Juel mange karakteristiske Udtalelser. Særlig dybt finder han dog ikke, at Civilisationen endnu gaar. Skønt de, siger han, »nu noget lidet begynder i Skikkelighed at abe sig efter andre Folk og er klædte i franske Klæder og udvortes lidet høvlede, stikker dog Bonden indvortes i dem.« Han anfører endvidere en Udtalelse af Czaren om, at denne selv maatte gøre alting og af »Bæster« (hvormed han mente sine indfødte Undersaatter) gøre Mennesker og føre dem an mod et af de mægtigste, skarpsindigste og stridbareste Folk i Verden (d. v. s. Svenskerne). Czaren, bemærker Juel et andet Sted, har stort Omdømme og Kundskab næsten om alting, og uden hans Undervisning

blev vel alting bagvendt; hvad der sker, skal gaa gennem hans egen Hjerne, enten det vedrører Pennen eller Kaarden.

Juel har naturligvis heller ikke kunnet undgaa at lægge Mærke til Peters bekendte store Sparsommelighed (»saa karrig som nogen gemen fattig Mand«) eller til hans i høj Grad uceremonielle og ligefremme Optræden. Saaledes omtaler han, at naar Peter, der brugte sit eget Haar, fandt det for koldt at staa barhovedet i Kirken, tog han uden videre en af de nærmeststaaende Tjeneres Paryk paa, og naar han ikke længere behøvede den, satte han den fra sig igen.

Skulde man have med Russere at bestille, fandt Juel ud af, at saa maatte man enten tale dem ilde og haardt til, saa de gav Køb, eller ogsaa med Penge tilkøbe sig sin Rettighed. Den Haardhed, der raadede i saa mange Forhold, var forskrækkelig, og Juel mente, vi Danske maatte takke den naadige Gud, at vi blev regerede af saa mildt og naadigt et Herskab, som vi havde i Danmark, »hvor enhver med Fred, Ret og maadelig Skat kan beholde sit«. Det med den »maadelige« (d. v. s. taalelige) Skat maa dog vist staa for Just Juels egen Regning.

Czaren lander paa Falster.

Da Peter den Store, saadan som jeg straks skal fortælle om, den 14. Juli 1716 gik i Land paa Falster, var det ikke første Gang, han satte Foden paa dansk Grund, men det var første Gang, han befandt sig i det egentlige Kongerige. Efter Danskernes Nederlag i Decbr. 1712 i Slaget ved Gadebusch med Svenskerne under General Stenbock var de sidste dragne Vest paa og ind i Holsten, men en russisk-sachsisk Hær under Peters egen Kommando var

fulgt efter dem. Denne Hær var i Febr. 1713 med til i Forening med Danskerne at indeslutte General Stenbock i den gottorpske Fæstning Tønning i det sydvestlige Sønderjylland. Czaren forlod dog allerede samme Maaned sin Hær og overlod Kong Frederik IV Kommandoen. Godt tre Aar senere — omkr. 1. Juni 1716 — traf de to Fyrster atter hinanden, denne Gang endnu længere Syd paa, idet de mødtes sammen med deres Raadgivere i Egnen Hamborg-Altona, hvor der førtes Forhandlinger om den fælles, paatænkte Landgang i Skaane.

Helt glat forløb disse Forhandlinger ikke, og der kan mindes om Czarens Udsagn engang, da han sammenlignede Alliancen med et Par unge Heste, spændte for samme Vogn. Forhandlingerne førte dog til sidst til Enighed, og ved en den 3. Juni i Altona afsluttet Traktat blev der truffet nærmere Aftaler om Foretagendet. Czaren lovede at stille 40 Batailloner og 2000 Ryttere (evt. yderligere 2000 Dragoner). Kongen skulde sørge for Transporten af 30 Batailloner og 1000 Ryttere fra Rostock til Sjælland, medens Peter vilde lade sine Gardebatailloner overføre paa sine egne Galejer. Danmark skulde stille 18 Orlogsskibe, Rusland 14. Befalingen over de samlede Styrker skulde skiftevis for 8 Dage ad Gangen være hos Kongen og Czaren. Var den ene af dem alene paa Flaaden, førte han Enebefalingen over denne, imedens den anden havde Kommandoen over Hæren.

Paa Dagen for Traktatens Afslutning indtog de to Monarker i Altona det sidste fælles Middagsmaaltid, inden de rejste hver til sit. De kunde rejse, maa man mene, med Følelsen af vel udført Gerning, men Czaren kom alligevel efter sin Afrejse i Tanker om, at han havde glemt noget. Han, hvis erotiske Forbindelser var utallige, og hvis illegitime Afkom anslaas til at være lige saa stort som Lud-

vig XIV.s havde ved det nævnte Middagsmaaltid set en Præstedatter fra Stift Bremen og forelsket sig stærkt i hende. Dagen efter sendte han sin Kammertjener og to andre Personer tilbage til Altona for at overtale Pigen til formedelst 6000 Rdl. og andre Løfter at følge med dem. De forsikrede desuden, at Czaren nok skulde sørge for hele hendes Familie! Pigens Fader gav imidlertid Afsendingene Afslag, skønt de bedyrede, at Czaren ikke vilde give Slip paa hende, og at de snart vilde komme igen! — Tilbudet om de 6000 Rdl. m. m. virker for Resten overvældende sammenlignet med, hvad der er kendt om Peters Sparsommelighed, naar det gjaldt om at tilfredsstille hans erotiske Passioner.

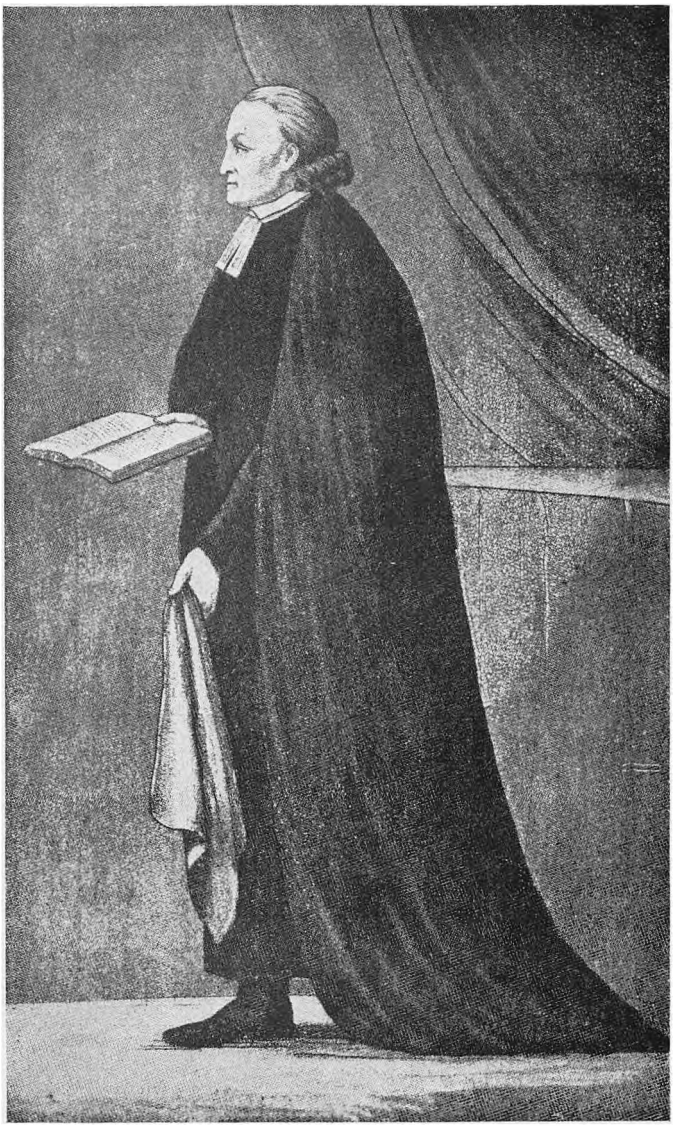
Efter Altona-Overenskomstens Afslutning var der mange Forberedelser, som skulde træffes, og først en Maaneds Tid senere ankom den russiske Galejflaade, der skulde bruges til Gardebataillonens Transport, til Rostock. Lidt senere indfandt Czaren og Katharina, med hvem han i 1712 offentligt havde holdt Bryllup, sig ligeledes i Rostock. Peter var utaalmodig efter at komme afsted, og den 14. Juli gik han sammen med nogle af sine Folk om Bord paa et lille Fartøj, og Kursen sattes mod Danmark. Om Aftenen ved 9—10 Tiden ankom han velbeholden til Falster i Nærheden af Gedesby. Da de var kommet i Land, kastede de sig paa nogle løse Bønderheste paa Marken og red ind til Landsbyen, hvor Kromand og Sognefoged Jens Pedersen og Kone maatte op af Sengen og afstaa den til Peter, der sprang »med Støvlerne paa straks derudi, saa varm som den var«.

Naar der ikke var blevet sørget for officiel Modtagelse af Danmarks høje Forbundsfælle eller overhovedet truffet nogen Anordninger til at modtage ham og hans Følge, skyldtes det selvfølgelig, at Ankomsten kom helt bag paa

de stedlige Autoriteter. Disse fik nu travlt med at gøre det forsømte godt, og da Czaren om Formiddagen den 15. indfandt sig i Nykøbing, var Embedsmændene troppede op til Modtagelse og fik Czaren ført op paa det daværende Nykøbing Slot. Men større Fornøjelse fik de ikke af den fyrstelige Gæst, der hellere vilde have spist i et Værtshus end paa et Slot; og skønt han bekvemmede sig for denne Gang til det sidste, vilde han ikke vide noget af Embedsmændenes Selskab, men spiste alene sammen med sit Følge.

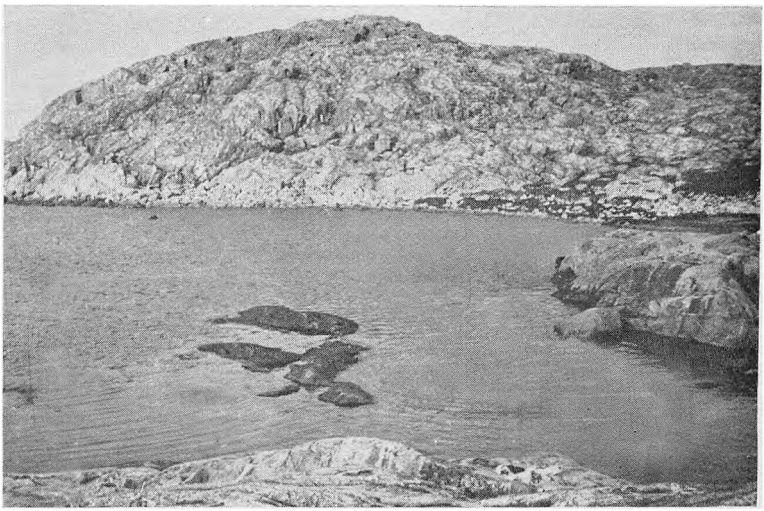
I Dagens Løb ankom den russiske Galejflaade, op mod et halvt Hundrede Skibe til Guldborgsund, og Czaren lod sig ro ud til en Chaloupe, der førte ham ud til Flaaden. Om Aftenen lagde denne ind til Nykøbing, og Peter med Følge ligesom Skibenes Mandskab gik i Land. Nu vilde Czaren ikke paa ny op paa Slottet til Embedsmændene, men gik i Stedet ind i det Værtshus, som siden er blevet saa bekendt under Navnet »Czarens Hus«. Her gjorde han sig til Gode med Mad og Drikke, navnlig med det sidste: Godtøl, Brændevin og Vin. Moskovitterne forsynede sig i det hele i den lille By saa rigeligt, at i Løbet af et Par Timer var alt Brød, Kød, Flæsk, Smør, Æg, Øl og Brændevin opbrugt. Mod Natten gik Czaren og Russerne igen om Bord i Galejerne, og den 16. Juli ved 8—9 Tiden sejlede Flaaden bort — i Retning mod Vordingborg ad København til.

Som Czaren var kommet uventet, drog han bort uventet — i hvert Fald uden at sige Farvel eller aflægge Afskedsbesøg hos den lolland-falsterske Stiftsbefalingsmand. Dette Træk hos Russerne, at man pludselig og uventet — uden at meddele andre noget — bryder op, dvæler ogsaa Just Juel mange Gange ved i sine Dagbogsoptegnelser. F. Eks. siger han et Sted om en russisk Fyrste: »Han var ej til

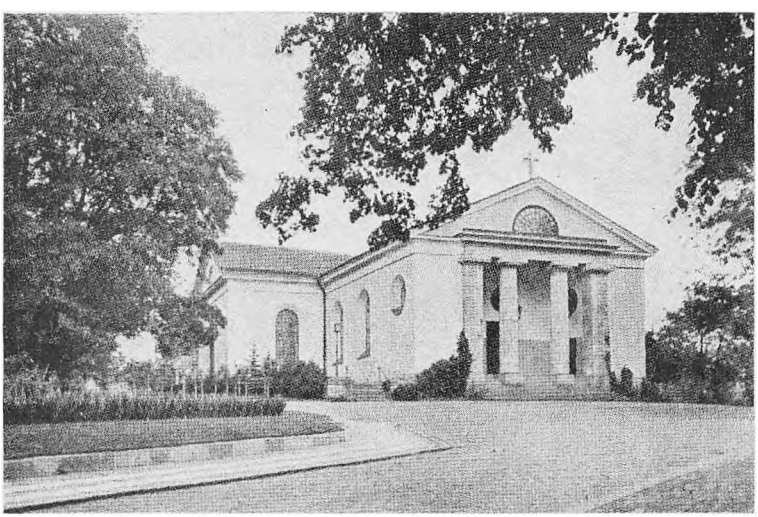

Holmbergsson

Henrik Schartau

Fra Bohusläns Klippekyst.

Kirken i Uddevalla

Afsked hos mig, ejheller ved nogen lod sin Afrejse forkynde, hvilket, enten jeg skal regne hen til Bondetaabelighed eller en utidig Stolthed, ved jeg ikke.«

I København.

I København havde man naaet at faa Underretning om, at Czaren kunde ventes, og da han op paa Dagen den 17. Juli med sin Galejflaade stod ind mod Hovedstaden, var det officielle Modtagelsesapparat i Orden. Frederik IV sejlede i sin Chaloupe Czaren i Møde og gik om Bord paa hans Galej, Fyrsterne omfavnede hinanden, og Czaren lykønskedes til den lykkelige Ankomst. Fra Galejerne som fra Flaaden, Citadellet og Fæstningen saluteredes med Kanonskud. Efter at være gaaet i Land kørte Kongen og Czaren i Kongens Vogn og i højtideligt Optog til Slottet, hvor et Aftensmaaltid derefter indtoges. Czaren tog bagefter hen til den russiske Gesandts Hus, hvor han tilbragte Natten.

Af Peter var der blevet udtalt Ønske om under Københavns-Opholdet at bo i Kongens Broder, Prins Karls Lyststed, den saakaldte »Prins Karls Have« (d. v. s. Blaagaard). Det var noget, som Prinsen og hans Hoffolk saare nødigt saa, da de nok — og med Grund — frygtede for, hvordan Huset med Indbo vilde se ud efter en russisk Indkvartering. Til Prinsens Amtmand, Christian Frederik Holstein, udtrykte Frederik IV ogsaa sin Sorg over Czarens Ønske og føjede til, at man omgaaende skulde skaffe hans Broders Rarieteter og bedste Sager væk, thi ellers blev alt ødelagt! Prins Karl, der dengang opholdt sig borte fra København, skrev herom til Holstein, at han stolede paa, at denne anvendte al mulig Flid, saa han ikke skulde tage for stor Skade ved den eventuelle Indkvar-

tering. Og fromt føjede han til, at det øvrige maatte man henstille til Gud, »uden hvis Tilladelse dog intet sker«.

Imidlertid lykkedes det Frederik IV at afvende Czarens Anslag mod Prins Karls Hus. Peter med Følge blev i Stedet indkvarteret i en Købmand Edingers Gaard, der laa, hvor nu Prinsens Palæ findes. Større Krav til Indretningen her synes Czaren ikke at have stillet; dog ønskede han sine fire brændte hollandske Stennatpotter ombyttede med fire af »Dobbeltblik«. Men da Russerne sidst i Oktbr. forlod Gaarden, var ganske vist meget af Indboet blevet enten helt ramponeret eller fjernet af de bortdragende. Gaarden har nok set ud omtrent som andre Steder i Byen, hvor Russere havde været indkvarterede. De skete Ødelæggelser kunde retfærdiggøre det senere Udbrud: der ser ud, som Moskovitten har været her! — Czaren boede for øvrigt et Stykke Tid ogsaa uden for Byen i Nærheden af sine Tropper, der her efterhaanden samledes til den planlagte Landgang i Skaane.

Medens Peter havde valgt Søvejen til Danmark, foretrak hans Gemalinde, Katharina, at rejse til Lands fra Rostock til Holsten og over Femern til Lolland og Falster. Hun ankom til København en Uges Tid efter Czaren, og denne og Kongen rejste hende i Møde til Køge og fulgte hende til Vesterport. Ogsaa Katharina blev modtaget med Kanonsalut og med Gæstebud paa Slottet om Aftenen.

Med nogle Afbrydelser forblev de Czariske Majestæter i København indtil 27. Oktober, altsaa i over tre Maaneder. Denne lange Tid udfyldtes først og fremmest af Forberedelserne til og Forhandlingerne om Landgangen i Skaane og Krigen mod den fælles Fjende. Men omkr. Midten af Septbr. meddelte Czaren, at nu var det for sent at foretage en Landgang, og Drøftelserne kom da til at dreje sig om en eventuel Landgang det følgende Foraar. Nogen Enig-

hed herom opnaaedes imidlertid ikke, og Forholdet mellem Peter og Frederik IV blev ret spændt, selv om det formelt ikke kom til noget Brud. Før Afrejsen den 27. Oktbr. tog de to Fyrster en »hjertelig« Afsked med hinanden, og som ved Ankomsten tordnede Æressalutten fra Københavns Volde.

Foruden af militære Forberedelser og Drøftelser var Fyrsterne naturligvis ogsaa optagne af officielle Gæstebud og Forlystelser. Det maatte paahvile Værten at sørge for Underholdning af den høje Gæst. Der blev holdt Opera og Komedie, der var Parforcejagt i Dyrehaven, hvor Peter huggede Hovedet af 2 Raadyr og skød en Hjort, og der blev holdt »Karussel« (d. v. s. Ridderspil, Dystrenden) til Vands i Rosenborg Have, ved hvilken Lejlighed Frederik IV og Katharina sad i samme Jolle, Peter og Dronning Louise i samme. Hvad de respektive Par har konverseret hinanden om, ved vi desværre intet om. Paa Kongens Fødselsdag den 11. Oktbr. var der Gæstebud paa Slottet, og bagefter fik »honette Folk«, der var iført Maske, Lov at komme ind i Salen, hvor Peter forlystede sig med Dans, hvoraf han var en stor Ynder.

I en for ca. halvandet Hundrede Aar siden udkommet Bog af en ganske vist kværulerende Forfatter siger denne, at han ikke finder noget mærkværdigt ved alle de Lystigheder og Adspredelser, som det danske Hof strædte at fornøje Czaren og Gemalinde med fra den 17. Juli til 27. Oktbr.: Thi Lystjagte, Ringrenden, Lystsejlturer og Æde-Lystigheder er ikke Tildragelser, der kan more de tænkende Læsere! Det faar nu være, hvad det vil, men i hvert Fald er det rigtigt, at det ikke er Peters Deltagelse i de officielle Festligheder, der særlig har bevaret Mindet om hans Københavns-Ophold. Peter selv var for Resten absolut ingen Ven af det stive Hofceremoniel og satte sig ud over det, hvor

han kunde. Det er hans jævne, ligefremme Optræden sammen med hans kolossale Videbegærlighed og det hele fremmedartede ved ham, der er faldet Københavnerne i Øjnene. Lidet »fyrstelig« var ogsaa hans daglige Paaklædning, der beskrives saaledes: en gammel, plettet rød Kjole af groft Klæde, lavet som en Skipperkjole med smaa Opslag; den kunde knappes til helt op i Halsen. Endvidere en hvid Lærredstrøje med hvide Traadknapper, men ingen Vest. Bukser af brunt Klæde og gjorte til at binde under Knæene. Paa Benene et Par graa Strømper, ikke bedre end de, »vore Jyder sælger paa Torvet«. Knæbaandene af sort Læder med Messingspænder. Spidse Sko, ogsaa med Messingspænder. Om Halsen bar han en smal Hørlærreds Klud, snoet om og stukket ind i Trøjen. Foran Halsen havde han en stor Sølvknap med en Glassten i. Ved Hænderne havde han hverken Manchetter eller Halværmer, og man kunde se den grove Skjorte langt inde paa de brune Arme. Om Livet bar han et Gehæng med en Huggert, ligere et Bøddelsværd end en Kaarde, skidne Handsker og i Haanden en stor, tyk Stok med en Læderrem i. Hans Kasket var betrukket med grønt Voksdug, og hans Haar var sorte, krøllede og vel flettede. Saadan er den samtidige Beskrivelse af, som det hedder, »denne berømmelige Herres ganske Stads«!

Mest almindelig kendt af, hvad Peter foretog sig i København, er sikkert, at han red op i Rundetaarn! Han var for øvrigt tre Gange deroppe, og den ene Gang var Katharina med, idet hun kørte derop i en Karet med seks Heste for. Om Czarens Besøg i Rundetaarn den 13. Oktbr. fortælles, at han ved Hjælp af de derværende matematiske og astronomiske Instrumenter først besaa den Plet, som den Dag viste sig i Solen, og derefter »med stor Fornøj-

else« betragtede, at Planeten Venus nærmede sig til Meridianen (nærmede sig sin Kulmination).

En Begivenhed, som vakte i hvert Fald alle gejstliges Interesse, var den Præsteordination, der engang i Oktbr. fandt Sted i Frue Kirke, og hvor Czaren var til Stede. Peter skal egentlig have ønsket at se en Bispeindvielse, men ingen saadan var paa den Tid for Haanden. Derfor befalede Kongen, at den omtalte Præsteordination, hvor en Mag Jacob Muus ordineredes til Sognepræst for Stenløse og Veksø Kald, skulde ske med samme Højtidelighed som en Bispevielse. Kirken og Kongens Stol blev udstafferet og betrukket med kostbare Tæpper, og Stole med Hynder sat op overalt. Til Stede var foruden Czaren mange kongelige Ministre og andre fornemme Personer. Betegnende er det, at Czaren under Ordinationen ikke vilde blive i Kongens Stol. Han vilde aabenbart være med i Begivenhedens Centrum og se alt paa nærmere Hold, hvorfor han indfandt sig i Koret sammen med de kongelige Ministre. Da Biskop Worm langsomt kom op ad Trappen bag Alteret og traadte hen foran dette, tilkendegav Czaren — sikkert højlydt! — sin Beundring over Biskoppens Pragt og Anseelse. Et dybt Indtryk gjorde det paa ham, at Bispen kunde tale saa meget udenad: naar han, Peter, kom hjem til Rusland skulde han ogsaa lære sin Patriark at prædike udenad! Da de tilstedeværende Præster gik frem og lagde Haanden paa Muus, fulgte Czaren Eksemplet, og da Muus gik om og gav Præsterne Haanden, rakte Peter ogsaa sin frem. Muus undlod dog at tage den og gjorde i Stedet en dyb Kompliment .— I et samtidigt Brev fra en Præst til en anden udtaler Brevskriveren, at Mag. Muus var ham vel bekendt: »han havde vel søgt om Kald, men tænkte ikke paa at faa det ... Ingen var vel gladere end denne nye

Præst, der blev saa uformodende presset til Brødet for Czarens Skyld«.

Mindst lige saa interessant som Rundetaarn og en Præsteordination maa man paa Forhaand mene, at det daværende kgl. Kunstkammer med dets mange Mærkeligheder vilde forekomme Peter. Ifølge et ganske vist en Snes Aar senere Katalog kunde man her foruden et Par ægyptiske Mumier se saa underlige Ting som en 15 Tommer lang Sko, baaret af en frisisk Bonde, tre Sideben af en Sirene eller Havfrue, et Hofteben af en Kæmpe, et Barn blevet til Sten i Moders Liv o. m. a. Peter besaa ogsaa Rarieteterne med største Interesse og var glad for at faa et saakaldet forstenet Brød og et Par laplandske Træsko foræret. Derimod vilde man til hans store Fortrydelse ikke af med en stor og smuk Mumie, hvorfor han i Vrede rev bl. a. Næsen af den og saa bemærkede, at nu kunde man godt beholde den!

Czar Peters Interesser var dog først og fremmest militære, og det er yderst forstaaeligt, at han var optaget af, om der paa dette Omraade var noget at lære i Danmark. Han viste stor Interesse for Københavns Havn og Fæstning som for andre militære Forhold, med hvilke han kom i Berøring. Men paa disse Omraader plejer en Stat selv over for en Forbundsfælle at vise en ikke unaturlig Tilbageholdenhed, og da Spændingen og Mistilliden mellem de to Allierede voksede, blev Czarens Nysgerrighed fortolket som Udtryk for onde og skumle Planer om at bemægtige sig København og Sjælland, slutte Særfred med Sverige m. m. Nogen Realitet synes der imidlertid ikke at være i de Fortællinger, som allerede i Datiden maa være opstaaet herom.

Bedst kendt er Fortællingen om, at Czaren havde forklædt sig som en hollandsk Bonde fra Amager og i denne

Forklædning søgte at komme forbi Vagten i Østerport. Da dette ikke lykkedes, meddelte han, hvem han var, men den vagthavende Løjtnant, Morten Dyssel, nægtede ham Passage, før der var sendt Rapport til Slottet. Kongen sendte derefter Ekvipager efter Czaren, og han maatte nu i sin Forklædning køre op til Slottet, hvor Fyrsterne naturligvis slog det passerede hen i Spøg. Men Frederik IV belønnede Løjtnantens Paapasselighed ved at adle ham under Navnet Falkenskjold. I en anden Fortælling hedder det imidlertid, at en Dag ankom 15—1600 Dragoner fra Czarens Lejr samt en Mængde Soldater og vilde ind i Byen, hvor der allerede var en Del Russere i Forvejen. Men den vagthavende Løjtnant lod Slagbroerne falde ned, Czaren blev meget fortørnet herover, men Frederik IV viste sin Tilfredshed med Løjtnantens Opførsel ved at adle ham til Falkenskjold. Hvad nu end Grunden til Adelskabet har været, vist er det, at Morten Dyssel og en Broder adledes den 3. August 1716, og i Navnet kunde der jo nok ligge et Udtryk for, at han har udvist Paapasselighed!

Det fortælles endvidere — og det kan vel være troligt nok — at Czaren, da han engang efter en Udflugt var kommet for sent tilbage til Byen og derfor maatte overnatte udenfor denne, anmodede Kongen om at faa Nøglen til Østerport. Frederik IV skal imidlertid have undskyldt sig med, at han af Hensyn til Borgerskabet ikke kunde udlevere Nøglen; man kunde ellers befrygte, at Borgerskabet vilde blive oprørsk!

I Helsingør og paa Christiansø.

Som Rygter opstod om, at Czaren vilde overrumple København, saaledes gav en Udflugt, som Peter i Begyndelsen af August pr. Skib foretog til Helsingør, Anledning til

Mistanke om, at han paatænkte det samme med vor stolte Øresundsfæstning Kronborg.

Om Morgenen den 4. Aug. kom Czaren sejlende med tre russiske Galejer og gik ved 9-Tiden i Land i Helsingør. Han angav sig for at være Søofficer, og det var først efter at hans Folk havde røbet, hvem han var, at det blev bekendt, at Czaren selv saa uventet var kommet paa Besøg. Peters og hans Følges første Maal gjaldt et Værtshus, men derefter besaa han i Kronborg Kommandants Selskab meget omhyggeligt Fæstningen, de kongelige Gemakker og Kirken. Kommandanten glædede sig over det Bifald, Peter viste nogle af hans militære Foranstaltninger, og over, at Czaren to Gange indtog Forfriskninger i hans Bolig. Desuden lod Czaren ham gennem sin Kikkert iagttage, hvad der gik for sig ovre paa den fjendtlige Side af Sundet. Ceremonier havde Peter frabedt sig, da han egentlig ønskede at være inkognito. Efter Besigtigelsen af Slottet gik Czaren tilbage til Byen, hvor han spiste i Tolddirektør Kenckels Have, og derefter tog han ved 2-Tiden tilbage til sine Galejer. De sejlede over mod den skaanske Kyst, og der udvekslede nogle Skud mellem de svenske Kystbatterier og de russiske Skibe. Disse styrede senere ad København til.

Til Kommandanten havde Peter ved Maaltidet ytret sin Forbavselse over, at det danske i Sundet liggende Vagtskib ikke gav bedre Agt paa de forbisejlende Skibe — en Ytring aabenbart fremsat med Henblik paa de russiske Galejers Ankomst. Og har Peter her haft Indtryk af Forsømmelighed, kan han vel godt, saadan som det fortælles, ved Besigtigelsen af Kronborg have revet Musketten fra en af Garnisonens Soldater for at se, om den var ladt. Selv om denne Fortælling nu maatte være urigtig, var vel allerede hans indgaaende Interesse for og Under-

søgelse af Fæstningen nok til, da Mistilliden mellem de Allierede opstod, at fostre Rygtet om Peters Overrumplingsplaner mod Kronborg.

Knap 14 Dage efter denne Rekognosceringssejlads skulde Czaren opleve et af sit Livs stolteste Øjeblikke, da han i Spidsen for en mægtig Flaade, bestaaende af danske, russiske, engelske og hollandske Krigsskibe, styrede ud paa et længere Togt i Østersøen. Til Minde om denne Begivenhed prægedes en Skuemønt med Indskrift: »Han byder over fire«, hvad der nu ikke ganske stemte med Sandheden. Hverken de engelske eller hollandske Skibe kan siges at være undergivet hans Kommando, og ogsaa Kommandoen over den danske Del af Flaaden var ret begrænset. Men 4 Nationers Krigsskibe var i hvert Fald i Czarens Følge.

Den 20. August ankrede de allierede Skibe op under Bornholm ved Allinge og Sandvig, og Dagen efter gik Peter — som sædvanlig uventet — i Land paa Christiansø for at tage den under Christian V anlagte Klippefæstning nærmere i Øjesyn. Han foretog et indgaaende Eftersyn, besaa de to Taarne, Batterierne, alle Huse og Barakker, Bage- og Bryghus og Møllen. Her malede han med højstegne Hænder paa en lille Staalmølle, besaa Melet og udtalte sin Tvivl om, at det kunde give godt Brød: man skulde hellere indrette Vindmøller, saa vilde Brødet blive bedre, og der behøvedes ikke saa mange Folk til Arbejdet. Kommandanten tog da et Kommisbrød frem og lod skære af det, Czaren bed deraf og indrømmede, at det alligevel var godt Brød, og tog ogsaa et saadant Brød med sig. Han drak endvidere naadigst Kommandanten til med Ordene: gid Foretagendet mod Skaane maa lykkes! Mod Aften sejlede han bort, men helt tilfredsstillet

havde han aabenbart ikke faaet sin Nysgerrighed, for den følgende Morgen gik han igen i Land.

Denne Gang besaa han Kaal- og Køkkenhaverne og Cisternerne, hvor der kun var Vand til endnu 14 Dage. Han forhørte sig om, hvad man da vilde gøre, hvis det ikke regnede de nærmeste 14 Dage, og fik at vide, at man saa pr. Skib maatte hente Vand fra Bornholm. Efter at have beset alt spiste han til Middag med Kommandanten, og Peter drak Kongen af Danmarks Skaal. Ved Afrejsen fra Christiansø saluterede alle Fæstningens Kanoner, og Czarens Fregat svarede igen. I det Brev, hvor Kommandanten fortæller om Czarens Besøg og om hans naadige Optræden, kan han dog ikke lade være med at føje den hverdagslige Bemærkning til, at alt staar vel til hos Garnisonen — bortset fra, at de i snart tre Aar ikke har faaet nogen Løn!

Den 1. Sept. var Peter igen i København, og nogen krigerske Lavrbær havde der ikke været Lejlighed til at høste paa Flaadetogtet. I Løbet af Sept. Maaned var det, som sagt, at Forhandlingerne mellem Danmark og Rusland om den skaanske Landgang førte til et negativt Resultat og sidst i Oktbr. forlod de Czariske Majestæter København, som de ikke mere skulde betræde. Kong Frederik IV og hans Undersaatter har sikkert alle været lettede, da de sidste Moskovitter var dragne bort, men gennem Czar Peters Københavns-Ophold blev Danmarkshistorien i hvert Fald en mindeværdig Hændelse rigere.

Litteratur:

Af den righoldige Litteratur anføres følgende:

K. Waliszewski: Pierre le grand. L'education — l'homme — l'oeuvre. (Paris. 1897).

En Rejse til Rusland under Tsar Peter. Dagbogsoptegnelser af

Viceadmiral Just Juel, dansk Gesandt i Rusland 1709—1711. ... ved Gerhard L. Grove. (Kbhvn. 1893).
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. 8. Bd.: Carl XII i Norge. Peter I i Danmark 1716. Udarbejdet af ... A. P. Tuxen. (Kbhvn. 1927).
Edv. Holm: Studier til den store nordiske Krigs Historie I. Frederik IV og Czar Peter i Aaret 1716 (i Hist. Tidsskr. 5. (Rk. III. S. 1 ff.).
Holger Hjelholt: Czar Peter den Stores Besøg paa Falster (i Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1945).
Samme: Nogle Beretninger vedkommende Peter den Stores Ophold i Danemark 1716 (bliver trykt i det kommende Hæfte af Danske Magazin).
Peter den Stores Ophold i Kjøbenhavn 1716 (i Orion. Hist.-geographisk Maanedsskrift. Red. af T. Becker. 4. Bd. 1841. S. 168 ff).
Et Brev fra 1716, meddelt af Stud. Rasmussen (smst. S. 60 ff.).
Hans Kyrre: Moskovitterne og de københavnske Borgere. (I Hist. Meddelelser om København. IV (1913—15), S. 57 ff.).

Holger Hjelholt er født den 12. Novbr. 1887 i Refsvindinge paa Fyn. Efter at være blevet Student tog H. i 1912 Skoleembedseksamen med Historie som Hovedfag og blev i 1923 Dr. phil. Fra 1913 har H. været ansat i Rigsarkivet i København og har studeret Sønderjyllands Historie og har bl. a. skrevet Bøgerne Den danske Sprogordning i Slesvig mellem Krigene (1850—64) (1923) og Treitschke og Slesvig-Holsten. Tysk Liberalisme og Bismarcks Politik i det slesvig-holstenske Spørgsmaal (1928) samt Sønderjyllands Historie 1660—1805 (i Bd. III af Sønderjyllands Historie I—V. 1930—43). Endvidere har H. skrevet et stort lokalhistorisk Værk: Falsters Historie I—II (1934—35).

BLANDT SCHARTAUANERE I BOHUSLÄN

Af Adjunkt *Gustav Tolderlund-Hansen.*

En af de ejendommeligste Egne af Sverige er Bohuslän — Landskabet langs Kysten Nord for Göteborg, den sydligste Del af det gamle Viken. Den, der kommer sejlende ind mod Sverige ude fra den store Verden, hilses her af en graa, fattig Klippekyst. Den kan ligge saa smilende og mild en Sommerdag med Dønningerne dovent slikkende op ad de blankslidte Smaaskær, men den kan ogsaa vise Tænder, naar Vestenvinden driver Nordsøens og Kattegats Vandmasser ind mod Kysten og maler dem til Skum i en sydende Brænding.

Kommer man fra Landsiden en Sommeraften, kan man staa helt fortabt i sit Kupévindue og stirre ud i al den Skønhed, der glider forbi en. Blødt svøber Skumringen sig om de Tusinder af Granpyramider, som dækker Fjeldsiderne, og i Lundene langs Banelinien lyser de hvide Birkestammer elverpigelet under deres mørke Løv. Kører man næste Morgen i Sommersol ud gennem Landet, møder ens Blik overalt Fjorde og Vige, der skyder sig ind mellem kuplede Klippeformationer. I Vindsiden — mod Vest — er de golde og bare, men paa Læsiden trives baade Naale- og Løvtræer. Her finder man Sveriges nordligste Bøgeskov. De dyrkede Marker er kun smaa heroppe, men Jorden er lige saa frugtbar som Skaanes, siges der. Befolkningen langs Kysten er Fiskere, længere inde Bønder, nøjsomme Mennesker, vante til at slide for Føden.

Mest karakteristisk for Bohuslandet er det maaske, at man overalt møder de stærkeste Modsætninger. Den rigeste Flora ved Siden af skaldede Klipper og nøgne Skær Blide Sommerdage, men ogsaa brølende Efteraarsnætter, hvor Havet af al sin Magt løber Storm mod Kysten.

Denne Modsætningernes Rigdom gaar igen i Folkets Karakter. Den fremmede bliver mødt med Elskværdighed, men af Natur er Bohuslänningen indesluttet. Udadtil rolig og tung, men denne Overflade dækker over meget Temperament. Han ved, hvad han vil, selv om han ikke siger det. Han er loyal uden at opgive sin Selvstændighed. Han er ikke uden Tilbøjelighed til at ville være sig selv nok, er mere »nærsynet« end de vidsynede Svenskere plejer at være. Saadan karakteriseres Manden fra Bohuslän af en Kender, Gösta Nelson, der har skrevet flere Bøger om Landets aandelige Liv, og den, der lever en Tid derude, vil sikkert give ham Ret.

Det mest ejendommelige i Bohuslän er dog maaske den Kristendomsform man møder. Naar man som Dansk første Gang stilles over for den, forbløffes man noget; saa helt forskellig er den fra det meste af, hvad man er vant til. Den har da næppe heller Sidestykke noget Steds.

Befolkningen er præget af levende kristen Tro i mindst lige saa høj Grad som Mennesker i et stærkt indre-missionsk Sogn paa den danske Vestkyst — men paa en ganske anden Maade. Vestsvenskerne ryster sindigt paa Hovedet, naar man nævner Vækkelsesmøder og Missionshuse. At arrangere et kristeligt Møde kunde overhovedet ikke falde dem ind. Det ligger dem fjernt at missionere i Betydningen gaa ud til de uomvendte, indbyde dem og søge at drage dem ind til det, man selv har fundet Fred og Glæde i. At sætte Lægfolket i Aktivitet, at organisere Kirkelivet i Kredse og Foreninger, at samle til særlige

Sammenkomster — alt saadant vil de ikke vide af. De af dem, der kender noget til dansk Kirkeliv, finder dette ganske overorganiseret. De kender kun af Omtale den Tanke, at Kirken skal komme til Folket; her kommer Folket nemlig til Kirken. Præsterne i de ægte bohuslänske Sogne gaar f. Eks. aldrig ukaldede paa Sygebesøg — men de kaldes meget ofte. Og Præsten gør ikke noget særlig opsøgende Arbejde i Sognet; Folk søger ham selv. I større Landsogne kan der til Præstegaarden daglig komme op til en halv Snes Mennesker, som ønsker, at Præsten skal vejlede dem i aandelige Spørgsmaal. Kirkebsøget ligger i de fleste Sogne paa mere end 20 pCt. af Befolkningen, og jævnlig er det 30—40 pCt. — vel at mærke hver Søndag hele Aaret igennem.

Mange gamle kirkelige Former er bevaret herude, f. Eks. »husförhör« — en Overhøring i den kristelige Børnelærdom, foretaget af Præsten en Gang aarlig ude i Hjemmene, i Skolen eller i Kirken. De, der har givet Møde, krydses af i Kirkebogen, og bagefter holder Præsten Overhøring efter Luthers lille Katekismus. Man svarer flittigt, men spørger ikke; Diskussion bryder man sig ikke om herude. Bagefter gennemgaas udførligt et enkelt Stykke i Katekismen, og til sidst taler Præsten. Ogsaa ved saadanne Lejligheder møder en stor Procent af Menigheden. — Konfirmationsforberedelsen er adskilligt grundigere end hos os. Præsten har de unge fire Timer ugentlig i syv—otte Maaneder. — Det vigtigste i Menighedens Liv er imidlertid Gudstjenesten. For et halvt Hundrede Aar siden var Tilstrømningen saa voldsom, at de smaa Middelalderkirker slet ikke kunde strække til. I mange Sogne brød man dem ned og opførte i Stedet vældige Kirkebygninger i 90'ernes hæslige Stil, men med Siddeplads til de fleste af Sognets Beboere. Nu er de rigelig store — dels er Kirke-

besøget ikke helt som i sin Tid, dels er adskillige af Sognene blevet betydeligt affolkede, fordi Byerne og Fabriksdistrikterne virker dragende paa Ungdommen. Men endnu kan man opleve, at i et Sogn paa 900 Mennesker er Kirken med sine 725 Siddepladser halvvejs fyldt en Sommereftermiddag til en ganske almindelig Gudstjeneste.

Der er saaledes adskilligt at forundre sig over for en Dansk, som opholder sig i Bohuslän. I det følgende skal vi høre lidt om Baggrunden for disse særegne Forhold.

*

Viken blev tidligt kristnet. Det var *Olav Tryggvason*, der begyndte, og *Olav den Hellige* fortsatte i hans Spor. Om denne sidste fortæller *Snorre*, at han »paabød kristen Lov rundt om i Viken ... og det havde god Fremgang, thi Vikwæringerne kendte Kirkens Sæd bedre end Folket nordpaa, thi der (i Viken) var der Vinter og Sommer mange Købmænd, baade danske og saksiske (tyske)«. I de følgende Aarhundreder trak Krigen ofte sit blodige Spor over Bohusläns Klipper; det laa yderst udsat her ved Grænsen mellem de nordiske Riger. Det mørkeste Kapitel i Egnens Historie er sikkert det attende Aarhundrede. De, der kender *Emelie Flygare-Carléns* Skildringer, vil have faaet et stærkt Indtryk af den Haardhed og det Vildskab, der prægede Befolkningen. Smugleri og Plyndring af skibbrudne hørte til Dagens Orden, og man undsaa sig ikke for ved tændte Blus at lokke Skibe ind til Kysten. Samtidig tog Drikkeriet helt Overhaand, og Kniven sad meget løst i Skeden hos de fleste. Helt galt blev det i Slutningen af det attende Aarhundrede, da Sildefiskeriet havde en Række glimrende Aar og udviklede sig til at blive en virkelig Guldgrube. Man havde nu Raad til at ødsle efter

Forgodtbefindende, mange løse Eksistenser blev lokket til ved Rygterne om det store Sildeeventyr, og vildere og vildere blev deres Leben i de smaa Fiskerflækker. I sin »Bohusläns historia och beskrivning«, 1842—45 skriver *A. E. Holmberg:* »Det tøjlesløse Levned, som under det store Sildefiskeri 1747—1808 (størst 1786—99) førtes i Skærgaarden og paa Stranden, overgaar alt Begreb. Voldsgerninger, Utugt, Eder og det græsseligste Drikkeri øvedes Dag og Nat. Fra Morgen til Aften svirede Fiskeren og Arbejderen i deres Huse, paa Bryggen og i Baaden, og Nætterne fejrede man med de afskyeligste Orgier — og hvordan kunde Forholdene vel være anderledes? Her samledes jo mange Tusinde Arbejdere af begge Køn fra alle Dele af Landet — for det meste Udskud — der paa Grund af Vanære eller Uduelighed ikke kunde blive, hvor de hørte hjemme; intet Politiopsyn var der, og det kunde der heller ikke være, for de, i hvis Hænder det var betroet, blev uimodstaaeligt draget ned i de rasende Lasters Hvirvel. Da saa det var ude med Fiskeriet, blev det allerværste Pak tilbage og opretholdt den umoralske Dødstilstand, i hvilken en Del af Skærgaarden endnu befinder sig. Ganske samme Vederstyggelighed har ogsaa ældre Tiders Sildefiskeri ført med sig. Man maa derfor ikke undre sig, naar man høre de forstandige Bohuslänninger ytre: Gud lade aldrig Silden komme!«

I mange Aar huserede der Røverbander flere Steder i Egnen. Særlig berygtet var Uddevalla, Landskabets Hovedby. Paa en Vejviser mellem denne By og Vänersborg skal man have kunnet læse denne meget talende Indskrift: »Här må envar sin själ åt Gud befalla; ty här går vägen ner till Uddevalla.«

Mod hele dette Væsen formaaede det rationalistiske Præsteskab intet at stille op. Hvad hjalp her smukt udtænkte

Peter den Store
Stik efter Maleri af J. Leroy

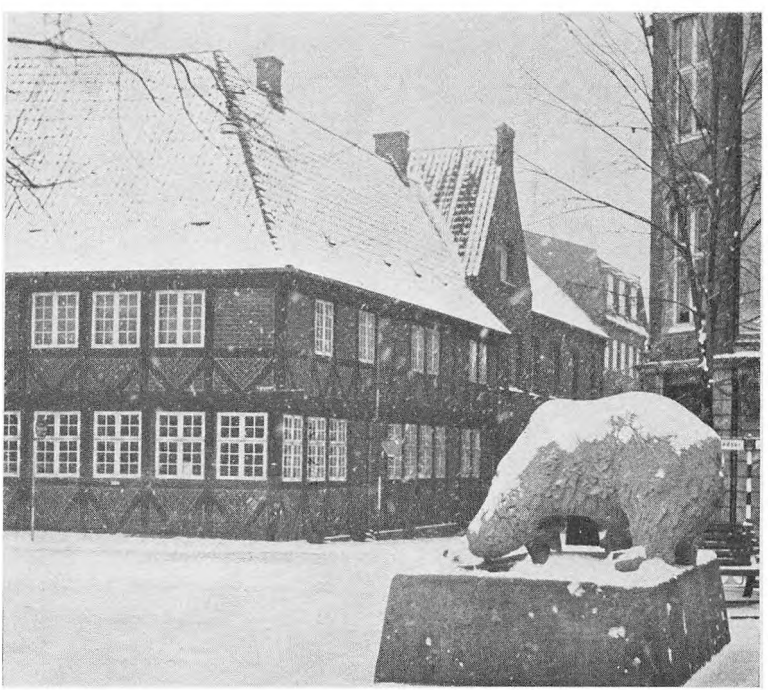

Katharina I.
Ukendt Kunstner

C. v. Urlaub

Peter den Store reformerer Klædedragten i Rusland

»Czarens Hus« i Nykøbing, Falster

Prædikener om Synden som en Forvildelse og Dyden som et Gode, ethvert oplyst Menneske i egen Interesse maa stræbe efter! Hvad Magt havde saadan Tale over de vilde bohuslänske Sind: Man gav en god Dag i Præsteskabet og svirede og sværmede paa Livet løs. Det ligger i Bohuslänningens Natur ikke at gøre noget halvt. Den gyldne Middelvej har ingen Tillokkelse for ham. For ham gælder det altid et Enten—Eller. Og nu havde han slaaet Tappen af Tønden, nu var hans Land blevet et Sodoma og Gomorra.

Her stod da Rationalismen magtesløs. Men fra en helt anden Side skulde den moralske og kristelige Genrejsning komme. I de første Aartier af det nittende Aarhundrede, men især i Aarene efter 1820 dukkede snart i eet Sogn, snart i et andet unge Præster op, som prædikede paa en ganske anden Maade end de gamle. Mens Rationalisterne netop vandrede ad den Dydens Mellemvej, som Bohuslänningerne efter hele deres Natur maatte foragte, blev de her stillet over for en Forkyndelse, som skarpt og bestemt drog et Skel: »Ikke alle rettroende er rette troende.« Det er ikke nok at hylde den rette Lære. Troen er en Samvittighedssag. Der er noget, der hedder Menneskets Synd, og den er et radikalt Onde, mod hvilket der kun gives eet virksomt Middel: Guds Naade. Men naar den er modtaget i den rette Tro følger Arbejdet paa stadig Helliggørelse. Der var noget i denne Tale, som ramte og sved, og Folk begyndte at spidse Øren. De rationalistiske Præster søgte at dæmme op for »Læsernes« Indflydelse, og Biskoppen i Göteborg iværksatte en regulær Forfølgelse. Men forgæves. De nye Toner, de skarpe, klare Krav, den myndige Kraft, der laa bag Ordene, kunde Bohuslänningerne forstaa. Her var ogsaa et Enten-Eller, for eller imod, og man begyndte i store Skarer at strømme til de Kirker,

hvor den nye Forkyndelse lød. Milevidt vandrede man, ofte over Fjeldene, for at høre et sandt Guds Ord. I Begyndelsen i smaa Flokke, siden flere og flere. Og fra omkring Midten af Aarhundredet sporedes Virkningen for Alvor i Folkelivet: Biblen kom frem fra Hylden og blev læst med ivrige Øjne og opladte Sind, Besøget i Dansesalene tog af, Drikkeriet mindskedes, man holdt op at arbejde om Søndagen, og flere og flere søgte til den nye Læres Præster for at faa Raad i Sjælenød. Uden Strid gik det naturligvis ikke, og adskillige af den nye Retning maatte lide for deres Overbevisning. Nu havde Godtfolk saa længe været vant til, at Kirken anerkendte den gode Borger som en god Kristen, og saa hed det sig pludselig, at selv det dydigste borgerlige Levned ikke var noget Bevis paa sand Kristendom. Megen Vrede rejste sig mod »Læserpræsterne« og deres fordømmelige Prædikener, men trods alt gik Vækkelsen sin Gang over Egnen og satte sit Præg paa hele det almene Liv.

*

Hvad var det saa for en Bevægelse, man her stod overfor? Ja, dens Præster vidste meget vel, hvor de havde deres Tanker fra. De havde under deres Studietid i Lund trofast siddet under *Henrik Schartaus* Prædikestol og havde gennem hans Forkyndelse modtaget Indtryk, der var blevet bestemmende for hele deres Liv.

Denne Henrik Schartau, som gennem sine Disciple er kommet til at præge det aandelige Liv i store Dele af Vestsverige op til denne Dag, er et fortrinligt Eksempel paa, at det ikke altid er det i denne Verdens Øjne mest udmærkede, der sætter de dybeste Spor. Endnu tydeligere træder dette frem, naar man sammenligner ham med *Tegnér*, der

havde sin Virksomhed i Lund i de samme Aar som Schartau, og som blev Biskop i Växjö kort efter Schartaus Død. Som Digter straaler Tegnérs Navn endnu, som Kirkemand ingenlunde. Han, der blev hædret af Samtiden blandt andet ved at faa betroet en af de svenske Bispestole, har ikke sat mange Spor i Kirkelivet, i alt Fald ikke mange, man mindes med Glæde. Det lykkedes ham, nidkær som han var ogsaa i Bispegerningen, at faa ombygget en Del Kirker i sit Stift, saa de den Dag i Dag fremtræder mere som akademiske Auditorier end som Kirker, men nogen større Ære har han just ikke indlagt sig derved i Kirkens Historie. Med Schartau er det omvendt. Skønt han paa sin Tid utvivlsomt var ikke blot det skarpeste teologiske Hoved i Lund, men ogsaa den frommeste Præst, naaede han aldrig nogen større ydre Anerkendelse — ønskede det heller ikke. Ingen Orden eller Stjerne blev nogen Sinde fæstet paa hans Bryst, og gennem de fyrretyve Aar, han tjente ved Lunds Domkirke, lykkedes det ham kun at avancere fra 2. til 1. residerende Kapellan. Det havde den praktiske Følge, at han aldrig naaede at komme til at prædike ved Højmessen; efter de gældende Regler maatte han tjene først ved Foprædiken, siden ved Aftentjenesten. Men mens der næppe er et Menneske, som husker et Ord af, hvad den elegante Biskop *Faxe* eller den usandsynligt tykke Domprovst *Wåhlin* har talt ved de »store« Gudstjenester, er Kapellanens Ord trængt ud til mangfoldige Hjerter. De Prædikensamlinger, som blev udgivet efter hans Død, har oplevet store Oplag og er den Dag i Dag bestemmende for adskillige Forkyndere i den svenske Kirke.

Schartau var efter de seneste Undersøgelser af dansk, muligt af sønderjydsk, Rod, næppe af tysk Afstamning, som man tidligere har ment. Navnet skal være en Om-

dannelse af Skartofta i Skaane, hvor Farfaderen var Sognepræst. Henrik Schartau blev født den 27. Sept. 1757 som Søn af en Raadmand i Malmö, men da han tidligt mistede baade Fader og Moder under en Epidemi, blev han opdraget hos en Morbroder, der var Borgmester i Byen. Stærke Indtryk af levende Kristendom fik han allerede i sin Barndom gennem Morfaderen, den fromme Borgmester *Henrik Falkman*, en dybt gudfrygtig Mand, som daglig talte fortroligt med sin Dattersøn om Kristentroens Væsen.

Sine teologiske Studier gennemførte Schartau i Løbet af faa Aar, og efter at han havde tjent flere Steder som Huslærer, blev han 1780 præsteviet. Fem Aar senere fik han Embedet i Lund, dog paa Vilkaar, som han fik Grund til bittert at fortryde. I Sverige var det som i Danmark i ældre Tid Skik, at en Præst for at faa Embede maatte »konservere« Forgængerens Enke, og i Reglen gjorde han det ved at ægte hende. Saadan gik det her Schartau. Han sagde siden, at det var den eneste Gang i sit Liv, han havde handlet direkte mod sin Samvittighed, og at man skal vogte sig for det, fik han nu det bedste Bevis for. Hans Ægteskab blev meget uharmonisk og lidet lykkeligt. Medvirkende hertil var muligt hans slette Økonomi. Hustruen medbragte nogle Børn fra sit første Ægteskab, og med Schartau fik hun syv. Den store Husholdning kunde Schartaus beskedne Embedsindtægter ikke bære, men gøre noget for at supplere disse Indtægter vilde han ikke. Han fandt, at han burde bruge al sin Kraft i det Embede, han havde faaet betroet, saa fik det gaa med denne Verdens Ting, som det kunde. Men Følgen blev, at han levede mere og mere ensomt, trukket tilbage til sit Studerekammer, hvor han altid var travlt beskæftiget, dels med teologiske Studier og Udarbejdelse af Prædikener og Katekismusforklaringer, dels med at øve Sjælesorg blandt de mange, som

enten søgte ham personligt eller henvendte sig til ham pr. Brev.

Nu vil man naturligt spørge, hvad der var Aarsag til, at han trods sin tilbagetrukne Tilværelse fik en saa stor Indflydelse. Vi skal derfor i det følgende antyde nogle af hans Hovedtanker.

Først maa det da siges, at det lykkedes Schartau paa helt selvstændig Vis at faa Livet i de nyere Vækkelsesbevægelser — Pietismen og Herrnhutismen — ledet ind i den Lutherdom, som paa hans Tid var udvandet og udtyndet indtil Ukendelighed. Han skabte derved en Vækkelse, som paa afgørende Punkter er forskellig fra Pietisme og Herrnhutisme og nyere Vækkelsesbevægelser, og hvis mest karakteristiske Træk er en overordentlig Troskab mod Kirken og den rene lutherske Lære.

I sin Ungdom var Schartau stærkt greben af Herrnhutismen; siden vendte han sig skarpt imod den, fordi der var saa mange Ting i den, der stødte hans mandige, nøgterne Væsen. Der var f. Eks. Herrnhuternes sødladne og sentimentale Dvælen ved Jesu Blod og Vunder. Schartau fandt heller ikke altid den fornødne Overensstemmelse mellem Lære og Liv i disse Kredse, syntes, at man tog det for let med Kravet om Bod og Bedring, at man ikke tilstrækkelig prædikede Loven, men for let slog sig til Ro med Guds Naade, at man ikke alvorligt nok fattede Guds Vrede mod Synden. Dertil kom, at der var Ting hos Herrnhuterne, som for Schartau var rent Sværmeri, f. Eks. at de ved vigtige Afgørelser kastede Lod for at faa Guds Vilje at vide.

Lige saa kritisk stod han over for mangt og meget i Pietismen, om end det maa fremhæves, at han har modtaget stærk Paavirkning fra de moderate Fløje af denne Bevægelse. Pietisterne var ham alt for tilbøjelige til at

kræve Bod og Omvendelse efter et bestemt Skema, og saa vilde de gerne presse alle det menneskelige Livs Foreteelser ind under deres særlige Syn. Selv om Schartau ikke var nogen Ven af Kortspil, Dans og Leg, og selv om han — ikke mindst paa Grund af sine huslige Forhold — havde et temmelig dystert Livssyn og ganske savnede Interesse for det almindelige Aandsliv, var han ikke snæver som mange Pietister. En af hans Biografer siger: »Det er ikke den hallensiske Pietismes Aand, der møder os, naar man hører, hvordan den gamle Provst løber paa Skøjter nede paa Höje Aa, eller hvordan han greb Buen og vederkvægede sit Sind med de Harmonier, han lod strømme ud fra Violinens Strenge. Og hvad Videnskaben angaar, er han med sin stærkt udprægede Forstandsretning, sin Kærlighed til psykologisk Analyse og sin formelt logiske eller ligefrem matematiske Begavelse en Beundrer af de Guds Gaver, som i Videnskaben bydes Menneskeheden.«

Mens mange af de Kredse, som var blevet vakt gennem Pietismen, kom i Modsætning til Kirken, var Schartau helt igennem kirketro. Han nærede den største Skepsis over for gudelige Forsamlinger og Lægmandsprædikener. Højst kan han gaa med til Sammenkomster, der indrettes som Speners i Frankfurt med en Præst som Leder, men helst skal al Opbyggelse hentes i Kirken. Ellers bliver det let til Vranglære.

Og Schartau lagde den største Vægt paa at bevare den rene lutherske Lære. Det nye var, at han forkyndte den paa en Maade, saa den virkelig trængte til Bunds i Sjælene og blev til personlig Virkelighed og dødelig Alvor for Mennesker. Naar saa mange flokkedes under hans Prædikestol, var Grunden den, at her mødte de en Mand, som gennem egen dyrekøbt Erfaring var kommet til Vis-

hed om, ad hvilken Vej man naar frem til sand, levende Tro. En stor Psykolog var Schartau, saaledes som en virkelig Sjælesørger maa være det. Han kendte Menneskehjertets Krinkelkroge ud og ind, og naar han skildrede Troens Vanskeligheder og dens sande Vej, følte hver enkelt Tilhører, at det var talt netop til ham. Medens saa mange andre Vækkelsesretninger løb ud i usundt Føleri, mødte man her en forstands- og viljebetonet Kristendom, nøgtern og noget tør, men mandig og djærv.

Opbygningen af Prædikenen var stærkt skematisk og er det den Dag i Dag i schartaunske Kredse i Sverige. Først hører man en »Indgang«, der omtrent udgør en Fjerdedel af det hele. Her anslaas Prædikenens Hovedtema, og derpaa opstilles dens »Emne«. Dette afdeles i to, tre eller flere Sætninger, som tydeligt markeres, og derpaa omtales hver af disse Sætninger. Til sidst rettes der en personlig Henvendelse til hver enkelt i en »Anvendelse« eller, som man kalder det paa Svensk, »en tillämpning«. I denne Del kommer det direkte missionerende og vækkende til Orde; her siges der »du« til Tilhøreren.

Prædikanten lægger Vægt paa at vise den skarpe Grænse mellem de troende og de vantro, det, man paa Dansk kalder »Skellet«. Men dette Skel sættes vel at mærke kun i Prædikenen, ikke ved i det daglige Liv at udpege Medmennesker og anbringe dem paa denne eller hin Side. Herved mente Schartau at repræsentere den rette Pietisme.

I øvrigt lærte han, at Mennesker falder i tre Grupper: de uomvendte, de vakte og de omvendte, og i Modsætning til mange Vækkelsesretninger var han og hans Disciple bange for alt, hvad der kunde smage af Suggestion. Man advarer derfor mod pludselige Omvendelser. Den kristne vokser langsomt fra det ene Stade til det andet.

Med Luther er man ogsaa bange for alt, hvad der sma-

ger af Gerningsretfærdighed. Det er Gud, der omvender Mennesket, ikke Mennesket, der »omvender sig«. Overalt lægges Vægten paa Guds Handlen. Hvad Mennesker kan gøre, er at bringe sig under Paavirkning af Ordet; saa vil Gud øve sin Gerning gennem det. Undertiden har man i den Forbindelse talt om en »Guds-Ords Mystik« i schartauanske Kredse.

Ikke blot som Prædikant øvede Schartau sin Indflydelse, men ogsaa gennem de Katekisationer, han gennem mange Aar hver Fredag Morgen holdt i Domkirkens Kor. I lang Tid var der kun faa Deltagere, men senere kom der saa mange, at Koret var stuvende fuldt. Her sad da Professorer ved Siden af unge Studenter, Tjenestepiger ved Siden af deres Fruer, og midt i Kredsen den ærværdige Prælatskikkelse med det smukke, alvorlige Ansigt under det hvide Haar og talte og spurgte. Gennem sine Spørgsmaal og Forklaringer indpodede han denne Kreds en Kristendomskundskab af et saadant Omfang og en saadan Dybde, at man kun sjældent træffer noget lignende.

Enkeltvis kom Mennesker ofte til ham i hans Studereværelse. »Hans indre Kammer,« siger en af hans Disciple, »var en rigtig Helligdom, et Sanctuarium, som man ikke betraadte uden at forberede sig ved Bøn. Personer laa hist og her paa Knæ i det forreste Værelse; een efter een førtes de ind, og ingen gik ud igen uden varige Indtryk. Det er ikke for meget sagt, hvad en har ytret om ham, at en Helgenglorie ofte omstraalede hans Ansigt. Glansen deraf var aldrig større, end naar man saa ham paa nært Hold i Enrum, i hans dybt i Huset indgaaende, halvdunkle Studerekammer.«

Saadan virkede altsaa denne Mand, ikke ved Moderniteter, men i Pagt med Kirkens gamle Lære.

Saa længe han levede udgav han kun lidt, men kort

efter hans Død i 1825 begyndte man rundt om fra at spørge, om man ikke fortsat kunde faa hans Ord til Vejledning. Et Par af hans nære Venner begyndte da at samle, hvad han havde efterladt. Flere Prædikensamlinger saa Dagens Lys og blev flittigt benyttet. Helt giver de dog ikke Begreb om Schartau som Prædikant. Mange af dem virker mere tørt og skematisk, end de i Virkeligheden har været. Han vænnede sig til kun at skrive et udførligt Udkast, stærkt skematisk opdelt, og saa overlade den nærmere Udarbejdelse til Aandens frie Inspiration. Som Sjælesørger lærer man ham at kende gennem de »Brev i andeliga ämnen«, hvoraf ogsaa mange er udgivet. Det er Breve, han har sendt til kendte og ukendte Disciple, og hvori han behandler saa mange Trosvanskeligheder, at de har været en rig Guldgrube for senere Tiders Kristne.

*

I Lund havde de ledende Aander ikke Blik for Schartaus Storhed. *Tegnér* med sin lyse Begavelse, sit spillende Vid, sin fine klassiske Dannelse og sin rige poetiske Aare nærede nærmest Frygt for denne stive og tørre Prædikant. Til Gengæld havde Schartau næppe Øje for *Tegnérs* Storhed som Digter og Videnskabsmand. Heller ikke Bispen *Vilhelm Faxe*, som fra 1811 beklædte Lundestolen i 43 Aar, var modtagelig for den schartauanske Forkyndelse. Han var en elegant og beleven Mand med Interesse for Oldforskning og Historie, ikke uden administrative Evner, en fortræffelig Vært i sit store Hus og som Teolog en rummelig Rationalist. Nogen stor Taler har han næppe været. Engang beklagede han sig over, at han skulde udarbejde en Festtale. Tegnér raadede ham til tage en af dem, han tidligere havde holdt, men det gik ikke, mente Faxe, for

de var alle trykt, hvortil Tegnér tørt bemærkede: »Derfor er det jo ikke sikkert, at de er læst.«

Over for Schartauanerne stod Faxe uden Forstaaelse. Han betragtede Læseriet som en Absurditet, men greb i øvrigt ikke synderligt ind over for det.

Heller ikke hos sin nærmeste foresatte, Domprovst *Wåhlin*, kunde Schartau finde Genklang for sine Tanker. Denne Mand var en stadig Skydeskive for Studentertviddet i Universitetsbyen. »Saadant et Ansigt og saadan en Figur,« skriver en af Studenterne, »har Menneskeslægten aldrig haft at opvise. Han var saa tyk og bemavet, at naar han skulde sidde, maatte han have en rummelig Sofa eller to Stole; hans Arme var stive af Fedme, hans Svælg var en aaben Grav, at se ham stille sin Hunger var forskrækkeligt, at høre ham sove var som at lytte til et Mølleværk. Var han som Tilhører i Kirke, sov han allerede under de første Salmer, og Disciplene, der sad nær ved ham, hørte Salmebogen falde paa Gulvet med et Bump.« Stor Fryd skal det have vakt blandt Ungdommen, da han engang indledede en Prædiken med disse Ord: »Jeg takker dig, Herre, at du har gjort mig saa underlig.« — Nu skal man naturligvis være varsom med at tage en munter Students Karakteristik for alvorlig. Men Tegnér var nu heller ikke nogen Beundrer af Domprovsten, hvem han kaldte »den dummeste i Svea- og Götarige«.

Altsaa var det ikke hos de nærmeste Embedsbrødre, Schartaus' Ord skulde øve deres Virkning. Men gennem sin Virksomhed i Universitetsstaden kom han til i mange unge Sind at saa Frø, som skulde bære Frugt viden om. Allerede mens han levede, dannedes der en Kreds af Disciple i Göteborg. Schartau besøgte den og stod stadig i Forbindelse med den. Og efterhaanden som de unge Men-

nesker, der havde siddet under hans Prædikestol i Lund, kom ud i Embede, ikke mindst de, der drog op til Göteborg Stift, blev hans Tanker frugtbargjort i Menighedslivet. Ikke blot i Bohuslän, som vi her har fortalt om det, men mange Steder paa den svenske Vestkyst er den schartauanske Vækkelse den Dag i Dag en levende Virkelighed.

For Kirken har den haft den store Betydning, at i disse Egne fik Frikirkebevægelsen ikke megen Grobund, da den i Slutningen af forrige Aarhundrede som en Storm gik over Landet og i mange Provinser blev helt bestemmende for det kristelige Liv. I de vestsvenske Sogne sluttede Schartauanerne trods al Chikane fra de kirkelige Myndigheders Side trofast op om Kirken, for saadan havde deres Lærefader lært dem.

Den nøgterne, noget tørre Indstilling, som var karakteristisk for Bevægelsens Ophavsmand, er bevaret hos dens Tilhængere i Nutiden. Man ser med Skepsis paa de Kristne, som vil drive Mennesker frem til Bodsbænken, og paa moderne Foreteelser som Gruppebevægelsen med dens Samdeling. Her overlader man det dragende Arbejde til Gud, og vil man lette sit Sind, gaar man til Præsten og skrifter for ham.

Til sidst et Par Ord om de Skyggesider, som naturligvis ogsaa findes. Nægtes kan det ikke, at det kan være en farlig Praksis ikke at ville indlade sig paa noget opsøgende og missionerende Arbejde, naar Forholdene har udviklet sig saadan, at en større eller mindre Del af Befolkningen ikke af sig selv vil søge Kirken. Heller ikke kan man komme bort fra, at Præsten kan fristes til at misbruge den Autoritet, han ubestrideligt har. Dertil kommer, at Vestsvenskernes Tillukkethed sammen med hans medfødte Selvbevidsthed kan føre til en ikke ganske gavnlig

Glæde over hans eget og Mangel paa Vilje til at modtage Tilskyndelser udefra, ogsaa hvor disse vilde være værdifulde.

Men enhver saadan Kritik støder uhjælpelig paa det Faktum, at Landskaberne her utvivlsomt er de mest kirkelige i Norden. Og det er de takket være Henrik Schartaus Virksomhed.

Litteratur:

Assar Lindeblad: Henric Schartaus lefnad och lära, Lund 1837.
Richardt Petersen: Fra det svenske Kirkeliv, 1895.
H. Hägglund: Henric Schartau, Stockholm 1925.
Victor Södergren: Henric Schartau och västsvenskt kyrkoliv, Uppsala 1925.

PETER VON SCHOLTEN

EN DANSK KOLONIADMINISTRATORS LEVNEDSLØB

Af stud. jur. *Erik Koch.*

En dansk Embedsmand fra Frederik VI's Dage staar sikkert for de fleste som Indbegrebet af alt, hvad der er korrekt, pligtopfyldende, bedsteborgerligt — og nøjeregnende til sidste Tøddel. Ingen af disse Prædikater kunde heftes paa *Peter von Scholten*, Negerslaveriets Ophæver og den store Foregangsmand i dansk Kolonistyre i forrige Aarhundrede. Langt mere var den pragtelskende von Scholten beslægtet med en anden Pioner fra Tiden, Singapores Grundlægger Stamford Raffles, og egentlig passede Peter von Scholten godt til det farverige og brogede Liv, der udfoldede sig i vore vestindiske Koloniers Glansperiode. Mindet om Generalguvernør von Scholten lever da ogsaa endnu blandt Negrene paa de tre smaa Øer i det karibiske Hav.

Paa Vej mod Generalguvernørposten.

Det er vist en udbredt Opfattelse herhjemme, at Danmark var et af de første Lande, der ophævede Slaveriet. Desværre er Sandheden meget langt herfra, idet vore Kolonier var et af de sidste Steder, hvor Slavelænkerne faldt.

Hovedpersonen i dette Stykke næsten ukendte Danmarkshistorie ankom for første Gang til Vestindien, hvor hans Fader, Casimir von Scholten, var Guvernør paa St. Thomas,

den 13. August 1804 efter at have gennemgaaet Kadetskolen i Danmark. Den senere Generalguvernør opholdt sig nu i Dansk Vestindien i godt tre Aar, indtil Øerne blev besat af Englænderne i 1807. Dengang som senere var St. Croix' Havn et af de vigtigste Anløbssteder i hele Vestindien, hvorover der gik en meget stor og kostbar Eksport af Sukkerrør, som blev dyrket paa Slaveplantager rundt om paa Øerne.

Under sine Udflugter kunde von Scholten ikke undgaa at se den Behandling, der blev Slaverne til Del under det haarde Markarbejde, og han harmedes herover og greb mere end een Gang ind mod unødvendig Brutalitet. —

Julen 1807 afbrød Opholdet, idet Kommandanten og hans 23-aarige Søn ved Krigsudbruddet blev ført til England som Krigsfanger. Aaret efter blev de dog udvekslede. Kommandant v. Scholten traadte ud af Tjenesten, men hans Søn blev knyttet til Hoffet som Adjutant hos Frederik VI, en af de saakaldte »røde Fjer«, som Kongen styrede igennem trods Befolkningens store Modvilje.

Peter von Scholten, der var en lystig Selskabsmand, kom i stor Gunst hos Kongen, der gerne hvilede sig ovenpaa Regeringens Byrder i muntre Gilder med sine Adjutanter, — et vistnok ikke særligt kendt Træk hos Frederik VI. Det fortælles, at det var et saadant Gilde, der førte von Scholten tilbage til Vestindien, idet Kongen tillod hver Deltager at ytre et Ønske. Det vakte stor Opsigt, da Adjutant Scholen bad om Stillingen som — Vejermester paa St. Thomas!

Frederik VI undrede sig, men Scholten fik Embedet. I Dansk Vestindien var Forholdene ogsaa helt anderledes end i de magre Aar herhjemme. I Kolonierne havde man i høj Grad tjent paa Krigen, og den nye Vejermester fik snart ved et Par heldige Forretninger sine daarlige Pengeforhold stabiliseret. Tillige var Peter von Scholten en dyg-

tig Mand, som snart var godt inde i Forholdene — og havde Kongen i Ryggen. Det er Forklaringen paa, at vi i Løbet af faa Aar ser Scholten stige til Stadshauptmand, Kommandant og endelig Guvernør paa St. Thomas. Kun det sidste Trin paa Stigen, Generalguvernørposten, var tilbage.

Samtidig konsoliderede den nye Guvernør sin Stilling. Han havde aldrig afgivet sine tidligere Embeder og oppebar derfor en meget stor Indtægt. Af Hensyn til Misundere vilde det sikkert være et klogt Træk, om han afgav en Del af sine Sportler. Ved Hjælp af disse Opmærksomheder lykkedes det virkelig von Scholten at stille den værste Misundelse. Dog skulde han senere faa at føle, at der stadig fandtes Skumlere. —

Overfor de Indfødte var hans Stilling den bedste. For dem var det noget nyt, at selve Guvernøren altid havde en venlig Bemærkning og en Drikkeskilling tilovers. Hidtil havde det været saadan, at naar en Neger mødte en hvid Mand, skulde den farvede straks fare hen til Vejkanten og lade den anden passere, da han i modsat Fald fik Prygl. — Men med Peter von Scholten trængte et nyt Syn ind. Han omgikkes endog frie Negre privat. Ogsaa herover lød der forargede Stemmer i Kolonien. Til Nød kunde man tilgive ham de mange Ekstraindtægter. Sligt var meget almindeligt paa en Tid, hvor endog Finansminister Møsting ved sin Død efterlod sig et Underskud i en offentlig Kasse. — Men det var Plantageejernes Mening, at Negrene maatte holdes nede, da svag Eftergivenhed i deres Øjne blot vilde avle Ulydighed og Oprør.

Scholten var tilsyneladende ligeglad. Han fortsatte med at være venlig mod Negrene og var ved at komme Generalguvernørposten nærmere. Naar den var naaet, saa skulde der finde store Forandringer Sted i hans kære Vestindien!

Generalguvernør.

Den hidtidige Generalguvernør, Bardenfleth, havde længe været syg — uden dog at kunne bekvemme sig til at tage sin Afsked. Endelig saa han sig nødsaget dertil. I hans Sted blev v. Scholten, der havde faaet Løfte om Embedet af Frederik VI, udnævnt. Det betød, at han flyttede sin Residens til Christianssted, en meget smuk lille By med en stor Havn, hvor mange Skibe lagde til. Desværre var mange af dem Slaveskibe og Kapere under den sydamerikanske Stat Buenos Ayre's Flag.

Udenrigsministeren instruerede imidlertid von Scholten om, at han intet maatte foretage sig mod Slavejægerne for ikke at indvikle Danmark i Stridigheder. Foreløbig maatte Scholten derfor vende Opmærksomheden mod Dansk-Vestindiens Slaver og undersøge, hvad han kunde gøre. Tilstanden var forfærdende. Daarlig Føde og elendige Hytter forekom kun at være Biting imod den Kendsgerning, at Plantageejerne fremskyndede Arbejdstempoet ved Hjælp af Flodhestepiske. Det var hændt, at Slaver var blevet pisket ihjel, og selv en Hernhuterbroder paa en Missionsplantage havde forbrudt sig saaledes i Scholtens Embedstid.

Stemningen blandt Negrene var derfor fuldstændig haabløs, mens Slaveriet paa de fleste andre Koloniomraader var ophævet, og kun Franskmændene og Spanierne opretholdt det udover Danskerne. Derfor overtalte Scholten foreløbig Plantageejerne til at mildne Behandlingen, og det skal for Retfærdighedens Skyld siges, at han paa dette Punkt fik Støtte fra en ikke ubetydelig Gruppe Hollændere og mange af sine Landsmænd. Endelig søgte Scholten Forbindelse med Guvernørerne over Nabokolonierne for at høre deres Erfaringer om Negerspørgsmaalet.

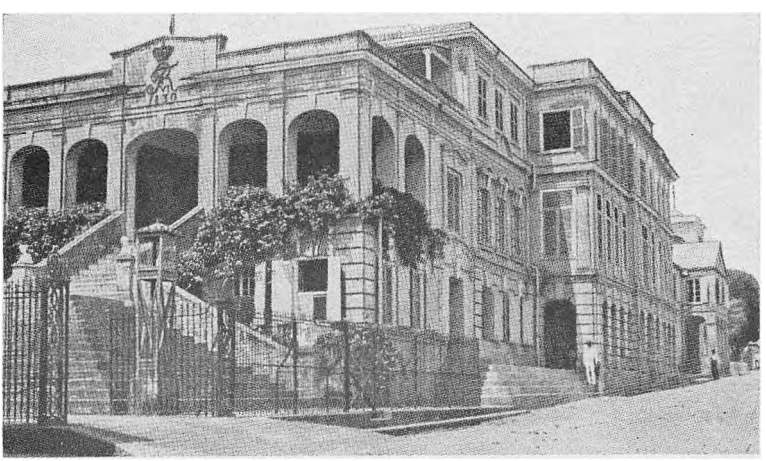
Maleri, tilh. Grevinde Trampe

Peter von Scholten

Det kgl Bibliotek

Udsigt over St. Thomas

Guvernementsbygningen i Christianssted

Dels af denne Grund — for at forøge sin Anseelse og Omtale, dels af medfødt Pragtlyst førte han en stor Husholdning, som berømmedes over hele Vestindien. Da den gamle prunkløse Guvernørbolig var revet ned, faldt det derfor godt i Traad med hele hans øvrige Optræden at overtale Regeringen til at opføre det pragtfulde Guvernementshus i Christianssted, som kostede henved en Million Kroner.

Da von Scholten saaledes havde henvendt hele Koloniens Opmærksomhed paa sin fornemme Livsførelse, turde han i Ro og Mag røre ved Negersagen uden Frygt for, at hans Omgivelser af den Grund skiftede Samtaleemne.

Generalguvernøren opdagede hurtigt, at Kongen nærede Betænkeligheder. Frederik VI besad ikke længere sin Ungdoms Vovemod. Paa en Maade hilste han en Frigørelse velkommen, men kunde Kolonien bære det? Kongen stillede nu det samme Spørgsmaal, som han i langt større Format havde undladt at besvare, da han ophævede Stavnsbaandet. Dog fortsatte hans Generalguvernør ufortrødent Forestillingerne, og Peter von Scholten var i Færd med gradvis at overbevise den gamle Konge, men netop, som Spillet syntes vundet, blev det væltet over Ende!

Forfra igen.

I 1839 døde Frederik VI. Budskabet herom, som vakte Scholten oprigtig Sorg, fik ham ogsaa til at tænke paa, at det maaske nu havde lange Udsigter med Negrenes Frigørelse. Kristian VIII meddelte ganske vist sin Forgængers gamle Ven, at han vilde sætte Pris paa at staa i samme fortrolige Forbindelse med ham som Frederik VI havde gjort. Men Generalguvernøren fik alligevel ikke samme Indflydelse paa den nye Konge, selvom Kristian VIII lyttede velvilligt til ham.

Alligevel kom Kongen ham i Møde — men kun paa Halvvejen. Det var hans Overbevisning, at man maatte udstrække Frigørelsen over en længere Aarrække, idet Slavebørnene skulde fødes i Frihed, men Forældrene forblive Slaver.

Peter von Scholten indsaa, at denne Plan, der kuldkastede alle Forhaabninger hos den voksne Slavebefolkning, var dømt til at strande. Ydermere var han klar over, at Plantageejerne aldrig vilde opfostre Slavebørnene, naar disse ikke var deres Ejendom. — Men foreløbig maatte Generalguvernøren trække Sagen i Langdrag og prøve at faa Kongen paa andre Tanker.

Denne Fremgangsmaade var yderligere besværliggjort, fordi Stænderforsamlingerne hjemme var blevet opmærksomme paa Slavespørgsmaalet. Foreløbig blev de dog beroligede af Kongens Repræsentant, A. S. Ørsted, som sagde, at Frigivelsen var under Overvejelse.

Ude i Kolonien havde Peter von Scholten imidlertid fundet et vigtigt Punkt, hvor Reformerne foreløbig kunde begynde. Selvom Negrene blev frigjort, vilde de vedblive at være en Pariakaste. Det fremgik med al ønskelig Tydelighed af de faa Tusind frie Farvedes Stilling, som trængte stærkt til Forbedring. Det gjaldt om at bevise, at Negrene kunde hævde sig i ordentlige Stillinger i Samfundet ved Siden af de hvide Mennesker. Frie Negre og Mulatter blev derfor paa Scholtens Initiativ ansat i Forvaltningen, og samtidig omgikkes Generalguvernøren personlig adskillige af de dygtigste Negerkøbmænd og Redere paa Øerne. Med deres Støtte oprettedes der ogsaa Friskoler i Kolonierne, hvor Undervisningen svarede til den, man fik i en dansk Folkeskole.

Uvejret trækker op.

Men ogsaa andre Farer truede ved en uheldig Beslutning fra Kongens Side. Da England frigav sine Negre i 1833, var der fra Regeringen til Plantageejerne blevet fastsat en Erstatning paa 20 Millioner Pund, der forfaldt i Løbet af de tre Aar, som var berammet til Frigivelsen. Beløbet har sikkert været ret vanskeligt at afvikle. I hvert Fald kom Englands vestindiske Kolonier ud i en Krise med dalende Indtægter og stadige Uroligheder, der truede med at forplante sig til hele Vestindien, hos hvis Negre Nationalfølelsen og Trangen til Frihed var vakt.

Da Peter von Scholten i 1846 havde været i København for at drøfte Negerspørgsmaalet med Kongen, bad Kristian VIII ham lægge Vejen over Paris for hos Louis Philippe at udvirke, at Frigørelsen af Negrene skulde ske samtidig paa vore franske Naboøer og i Dansk Vestindien. Skønt den franske Konge stillede sig velvillig, kunde han ikke give faste Tilsagn. Dertil var han for afhængig af Oppositionen.

Peter von Scholten ankom derfor til Christianssted i ret bekymret Sindsstemning. Kristian VIII havde fastholdt sin Plan om gradvis Frigørelse af Slaverne til Trods for alle Generalguvernørens Indvendinger. Hvis Franskmændene nu gav deres Negre helt fri, kunde det fremkalde Tumulter i Dansk Vestindien. Dog, da von Scholten mærkede de Farvedes tillidsfulde Stemning omkring sig, steg hans Selvtillid igen. Han troede sikkert at have Befolkningen under Kontrol og kunne forhindre blodige Begivenheder.

Paa den anden Side var Kongens Plan uheldig. Generalguvernøren forsøgte atter at gøre Kristian VIII Forestillinger herom, men Kongen var ubøjelig. I Forslaget fremsatte von Scholten den Tanke, som deltes af mange Plan-

tageejere, at Frigørelsen burde udstrækkes over en Aarrække fra 12—20 Aar. Indenfor dette Tidsrum skulde Negrene løskøbes af Regeringen, der samtidig burde sørge for, at man uddannede og opdragede dem til Friheden.

Der fandtes i Dansk Vestindien 8000 frie Farvede, som von Scholten vilde gøre til en Slags Middelstand, der skulde bane Vejen for deres foreløbig mindre begunstigede Racefæller.

Det vestindiske Kompagni plantede første Gang Dannebrog i Vestindien i 1671, og siden den Tid havde der været Slavehold under meget haarde Vilkaar. Negrenes Taalmodighed var spændt til Bristepunktet. Frigivelsen maatte derfor hellere begynde i Dag end i Morgen.

Mens Peter von Scholten ventede paa det endelige Budskab fra København, fik han forskellige Meddelelser fra de andre Kolonier. Paa engelsk Omraade var mange Hvide blevet dræbt af sorte Friskarer, og ogsaa i de franske Besiddelser var der Uroligheder.

Generalguvernøren følte sig alligevel tryg. Paa sine daglige Rideture blev han stadig hilst med Ærbødighed og Kærlighed af sine sorte Undersaatter. Da von Scholten fra Portoricos Guvernør, General Pym, modtog et veltalende Brev, der berettede om Oprør og Uroligheder paa Portorico, og tilbød den spanske Konges Hjælp, svarede Generalguvernøren, at han følte sig overbevidst om, at Oprørssmitten ikke vilde brede sig til de danske Øer.

Opstanden den 3. Juli 1848.

Aaret 1848 bragte imidlertid mange ubehagelige Overraskelser. Den nye Konge, Frederik VII, havde stadfæstet sin Faders Beslutning i Negersagen, og med tungt Hjerte maatte von Scholten meddele sine Negre, at der i hvert

Fald ingen Frihed blev for dem, selvom der blev det for deres Børn.

Tillige befandt Danmark sig nu i Krig. Det skabte Vanskeligheder, at Kolonien havde adskillige Tyskere og tyske Skibe paa sit Omraade. Efter Statsminister Bluhmes Ordre skulde von Scholten erklære Dansk Vestindien for neutralt og gøre, hvad han kunde for at holde det udenfor Moderlandets Strid.

Samtidig afsejlede Størstedelen af Garnisonen til den danske Krigsskueplads.

Med Ængstelse fulgte Generalguvernøren Udviklingen hjemme og tænkte paa, at han nu var helt overladt til sin egen Hjælp. Tilmed mærkede von Scholten Negrenes Skuffelse over Proklamationen, og ogsaa fra Plantageejerne indkom der Meddelelser om, at de ikke vilde forsørge Slavernes Børn. —

Aftenen den 3. Juli 1848 var meget smuk. En rolig, skyfri Tropenat, som Generalguvernøren og hans Nevø, Frederik von Scholten, der var ankommet fra Danmark, tilbragte paa Verandaen, drøftende Nyhederne, der tegnede gunstigt for Krigen. Kort efter, at han havde trukket sig tilbage, blev Scholten ved 2-Tiden vækket af en ophidset Ordonnans fra Fortchefen i Frederikssted, Kaptajn Castonier, med Underretning om, at Oprøret var brudt løs.

Peter vor Scholten stod et Øjeblik som lammet, fortæller Nevøen, saa fattede han sig og læste Brevet, der sluttede: — I denne Del af Landet er Negrene i fuldkomment Oprør, man ringer overalt med Klokkerne. I Fortet er de nødvendige Forholdregler taget. De Rygter, der cirkulerer, er saa forskelligartede, at jeg ikke vil ulejlige Deres Excellence dermed. —

— — —

Under den paafølgende Raadslagning mødte Officererne

op med de mest forskellige Nyheder. Omkring Hovedbyen var alt roligt, men Rygterne fortalte, at Negrene drog hærgende og brændende gennem Landet. Foreløbig var Garnisonen gjort kamplar. Til Raadighed for Scholten stod ialt 200 Mand, som han selv vilde føre frem til den truede Castonier. Overfor dem befandt sig i det mindste 6—8000 ophidsede Negre.

Generalguvernøren forstod, at han ikke kunde dæmpe Opstanden med de faa Soldater, han raadede over. Den eneste mulige Udvej var at handle paa egen Haand og proklamere Negrenes Frihed. Maaske kunde han da afholde sine sorte Venner fra desperate Handlinger. Peter von Scholten meddelte Deltagerne i Mødet sin Beslutning, som de eenstemmigt godkendte. — Derefter ilede hver til sin Post. Generalguvernøren og hans Soldater drog til den truede Castonier. I Frederikssted myldrede det med Negre, der trængte sig sammen omkring Fortet.

Da Rygtet om Scholtens Ankomst tidlig om Morgenen bredte sig, opstod der en forventningsfuld Ro i Menneskemassen. Fra Karossen beroligede von Scholten Negrene, der spurgte ham, om han vilde give dem fri? — Jeg giver jer mit Ord paa, at I skal blive fri! svarede han. Saaledes skildrer Nevøen, Frederik von Scholten senere under Processen sin Onkels Optræden, der fik Roen til at falde over Negrene ved Frederikssted — uden Tab af Menneskeliv.

Desværre forefaldt der Episoder andre Steder paa St. Croix, hvor der rundt om paa Plantagerne var Sammenstød, som kostede mange Mennesker Livet. Ogsaa i Christianssted, hvor de Hvide havde trukket sig tilbage til Guvernementshuset og Fortet, skete der Episoder, som dog indskrænkede sig til Afbrænding af Huse rundt om i Byen.

Disse Hændelser viste tydeligt, at Peter von Scholten var den eneste hvide Mand, der virkelig forstod at tumle

Negrene. Man maa med Rædsel tænke paa, hvilke Voldshandlinger der kunde være sket, hvis ikke Generalguvernøren paa fredelig Vis havde brudt Oprørets Brod ved Frederikssted.

Endelig den 6. Juli var Roen genoprettet, idet Friheds-forordningen, som blev Scholtens sidste Regeringshandling, den Dag fra Øens Trykkeri blev spredt ud til Plantagerne.

I Løbet af disse faa Dage var von Scholten blevet fuldkommen nedbrudt. Han overdrog derfor Koloniens Styre til et Raad af Mænd, Plantageejere og Underordnede, som han nærede Tillid til. Derefter gik han ombord paa Dampskibet Dee, der laa i St. Thomas' Havn, og satte Kursen hjem mod Danmark og Regnskabsaflæggelsen.

Eftermælet.

Som von Scholten havde ventet det, nedsatte Regeringen en Undersøgelseskommission imod ham. Ikke alene hans Optræden under Oprøret, men især den gamle Klage over hans store Indkomster blev trevlet op. Det havde vakt stor Vrede i nationalliberale Kredse, at en Mand, som man paa Grund af hans Tilknytning til de sidste enevældige Konger ansaa for reaktionær, havde ophævet Slaveriet, mens de ikke selv tog Skridtet fuldtud. Dog blev det ikke mod Generalguvernørens Beslutning, man rettede Angrebet. Enhver maatte anerkende, at von Scholten daarligt kunde have handlet anderledes og næppe heller mere rigtigt, end han havde gjort. Derfor vendte man Opmærksomheden mod hans mange Indtægter og Embedsførelse, idet man særlig støttede sig til Klager, der mange Aar før var indgivet af en Regeringsraad Magens. Der blev ikke konstateret Uhæderligheder, men Generalguvernør von Scholten havde været meget selvraadig i sin Embedsførelse og havde

i forskellige Sager tilsidesat sine Kolleger og Embedsmændene hjemme, og Undersøgelseskommissionen fandt derfor, at Peter von Scholten havde fortabt sit Embede. —

Den tidligere Generalguvernør havde næppe ventet andet af sine nationalliberale Modstandere og trak sig tilbage til Privatlivet og Ubemærketheden.

Da Peter von Scholten faa Aar senere, den 26. Januar 1854, døde i Altona i sin Datters Hjem, bragte de hjemlige Blade ingen Nekrologer, og Offentligheden bekymrede sig ikke om Dødsfaldet. Derimod modtog Vestindiens Negre Budskabet med Sorg. Endnu lever da ogsaa hos dem Mindet om den Mand, der var deres Ven og befriede dem for Slavelænkernes Vægt — uden Hensyn til de Vanskeligheder, han derved paadrog sig.

Peter von Scholten er sikkert med sin sammensatte Karakter en af Danmarkshistoriens mest upaaagtede, men paa en Maade ogsaa i sin Holdning overfor Negrene en af dens fineste Skikkelser.

Litteratur:
H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder 1815—48.
Kay Larsen: Dansk Vestindien 1671—1917.
H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder 1815—48.

AD FORTIDS VEJE

HISTORISK FOLKELIG LÆSNING

4. AARGANG

1. Hefte indeholder:

Da Frejlevbønderne myrdede Ridefogeden. Af Genealog Wilhelm von Antoniewitz.

To Naturbegavelser. Af Sognepræst Frits L. Lauritzen.

Laurids Skrædders Endeligt. Af Lærer P. A. Petersen.

Peter den Store og hans Ophold i Danmark. Af Dr. phil. Holger Hjelholt.

Blandt Schartauanere i Bohuslän. Af Adjunkt Gustav Tolderlund-Hansen.

Peter von Scholten. Af stud. jur. Erik Koch.

Udkommer i 4 aarlige Hefter à gennemsnitlig 96 Sider. Pris pr. Hefte Kr. 1,50, Kr. 6,00 pr. Aargang. Abonnement kan tegnes i alle Brugsforeninger eller paa Postkontorerne og er bindende for en Aargang, hvorefter Tilsendelsen fortsættes, indtil Opsigelse sker.

Nr. 133 1.50 Kr.